

Handläggare:
Susanna Höglund, 08-508 29 758

Till
Miljörörelsen

Remiss - Stockholms miljöprogram 2016-2019

Svar på remiss från Miljörörelsen (dnr: 303-1200/2014).

Sammanfattning

Koncernledningen ställer sig generellt mycket positiv till förslaget till uppdaterat miljöprogram och det arbete som har legat till grund för programmet. Koncernledningen ser också positivt på att det nya miljöprogrammet analyserat erfarenheter från det tidigare programmet för att förutsättningarna för genomförande och uppföljning ska förbättras.

Miljöprogrammets generella målsättning och miljömål inom olika verksamhetsområden stämmer väl med bolagskoncernens miljöambitioner. Vissa specifika delmål och målvärden för indikatorer kommer emellertid att utgöra en utmaning för stadens bolag att uppnå i samstämmighet med andra prioriterade uppdrag från kommunfullmäktige. Koncernledningen och stadens bolag avser dock att styra och utveckla verksamheten i så hög utsträckning som möjligt, utifrån miljöprogrammets mål och ambitioner.

Med ovanstående som utgångspunkt fokuserar koncernledningens synpunkter främst på behovet av kompletteringar och förslag till förtydliganden som kan förenkla och förbättra förutsättningarna för rapportering och uppföljning enligt förslaget.

Synpunkterna omfattar ökad samordning av uppföljning och stärkt koppling till ILS avseende föreslagen delmålsstruktur. Koncernledningen välkomnar att "Kommunstyrelsen ska utarbeta närmare anvisningar för hur rapportering ska ske så att former och process blir tydlig för både genomförandeansvariga och uppföljningsansvariga nämnder och bolagsstyrelser." Koncernledningen rekommenderar att anvisningarna samlas i ett separat dokument för att bli tydliga och lättillgängliga för samtliga inblandade.

Koncernledningen lämnar synpunkter, förslag, kompletteringar samt vissa korrekturförändringar avseende samtliga miljömål samt följande delmål och indikatorer enligt nedan.

Delmål 1.1 *Staden ska verka för att utsläppen av växthusgaser minskar till högst 2,3 ton per invånare och år till år 2020. Indikator: Koldioxid betecknas CO₂, inte CO², enligt förslaget.*

Delmål 1.2 *Staden ska genom energieffektiviseringar minska energianvändningen (köpt energi) i den egna verksamheten med 10 %.*

Delmål 1.4. *För nyproducerad byggnad, på av staden anvisad markanvisad fastighet ska energianvändningen vara högst 55 kWh/m² /år (köpt energi).*

Delmål 1.5 *Stadens egen energiproduktion baserad på solenergi ska öka.*

Delmål 2.3 *Trafikbullret utomhus minskar.*

Delmål 3.3 *Stadens vattenområden ska stärkas och utvecklas för både rekreation och biologisk mångfald.*

Delmål 3.7 *Varje stadsdel ska planeras för god stadsmiljö.*

Delmål 6.1 *Radonhalter inomhus ska understiga 200 Bq/m³ luft.*

Delmål 6.4 *Luftkvaliten inomhus ska bli bättre.*

I övrigt hänvisar koncernledningen till bolagens kommentarer och synpunkter avseende respektive mål, delmål och indikator.

Ärendet

I budget för 2015 uppdrog kommunfullmäktige till kommunstyrelsen att ta fram ett förslag till miljöprogram för perioden 2016-2019. Stockholm tog fram sitt första miljöprogram 1976 och detta nu föreslagna program blir det nionde i ordningen. Förslaget innefattar sex miljömål samt 30 delmål och 40 indikatorer. Ansvar för genomförande och uppföljning av målen i miljöprogrammet är fördelade efter rådighet för att genomföra målen.

Miljöprogrammet är sedan 2008 integrerat i stadens system för ledning och uppföljning av verksamhet och ekonomi, ILS. Integreringen innebär att genomförande och uppföljning av miljöprogrammets delmål sker i respektive nämnd- och styrelses verksamhetsplan. Nämnd eller styrelse med utpekat ansvar för ett delmål har ansvar för att i sin verksamhetsplan formulera ett lämpligt nämndmål, samt indikatorer och/ eller aktiviteter som följer upp delmålet i miljöprogrammet. Stadsledningskontoret föreslår att förslaget till miljöprogram för Stockholms stad godkänns och att Miljöprogrammet 2012-2015 därmed upphör som styrdokument.

Miljöroteln har remitterat "Stockholms miljöprogram 2016-2019" (dnr: 303-1200/2014) Till bl.a. Stockholms Stadshus AB, som i sin tur remitterat vidare till samtliga dotterbolag inom koncernen samt intressebolaget Fortum Värme Holding samägt med Stockholms stad, som från den 1 januari 2016 är delägt till 50 % av Stockholms stad.

Stockholm Stadsteater AB, S:t Erik Livförsäkring och S:t Erik Försäkring samt Bostadsförmedlingen i Stockholm AB avstår från att svara. Nedan följer en redovisning av bolagens remissvar i huvudsak. Remissvaren i sin helhet återfinns i bilagorna.

Underremiss

AB Svenska Bostäders remissvar har i huvudsak följande lydelse:

AB Svenska Bostäder har upplevt delaktighet och möjlighet att påverka processen i framtagandet av detta programförslag och synpunkterna berör därför endast innehåll eller målformuleringar som de anser behöver kompletteras eller klarläggas ytterligare.

Avseende miljömål 1, Hållbar energianvändning, anger bolaget att de reserverar sig vad gäller att uppnå en tioprocentig energiminskning under perioden samt anser att uppföljningsansvaret av energieffektiviseringsresultatet bör ligga hos Energicentrum inom Miljöförvaltningen och inte hos ett enskilt bolag. Bolaget anser att energikravet vid nybyggnad ska kompletteras med ett tillägg om 10 procent för byggnader som är större än 50 m² och som till mer än hälften innehåller bostäder om högst 35 m² boarea samt att Exploateringskontorets definition av elvärmd byggnad ska förtydligas. AB Svenska Bostäder anser att genomförda solcellsinstallationer måste utvärderas innan fortsatta installationer sker i större skala, samt att detta även är avhängigt nuvarande och framtida skatteregler och reserverar sig därför mot målsättningen att öka solcellsinstallationerna med femtio procent.

Avseende Miljömål 4, Resurseffektiva kretslopp, aviserar bolaget att staden bör ta hänsyn till platsbehov för matavfallsinsamling redan i planarbetet inför nybyggnation. I befintlig bebyggelse måste tillgång fås till stadens mark för placering av insamlingskärl samt att krav på låsbara bottenfrysande matavfallsbehållare bör utgå. Kapaciteten för "Gröna påsen" är också avgörande för att kunna erbjuda hyresgästerna ett system för insamling av matavfall.

Då det gäller miljömål 5, Giftfritt Stockholm, anser AB Svenska Bostäder att rapportering till stadens nya kemikaliesystem bör kunna göras via Byggvarubedömningens projektverktyg och att rapporteringen i det nya kemikaliesystemet bör begränsas till relevanta produktgrupper, förslagsvis de som innehåller önskade ämnen.

Angående miljömål 6, Sund inomhusmiljö, anger bolaget att målvärdena för andelen fastigheter som ska understiga 200 Bq/m³ luft, bör ändras till andelen byggnader och att definition av mätintervall bör förtydligas vad gäller hänvisningen från Miljöförvaltningen till Strålsäkerhetsmyndighetens direktiv. AB Svenska Bostäder anger därutöver att ett tioårsintervall bör endast tillämpas på de byggnader som uppvisat förhöjda halter och sedan åtgärdats. Bolaget reserverar sig mot målsättningen att miljöklassa en så stor andel av stadens byggnader och anser att målet ska avse andelen nybyggda och ombyggda hus som ska certifieras (*bilaga 1*).

AB Familjebostäders remissvar har i huvudsak följande lydelse:

Familjebostäder anser att det nya miljöprogrammet är väl genomarbetat och bolaget stödjer framlagt förslag om väsentligaste miljömål för att nå ett hållbart Stockholm.

Inom miljömålet Hållbar energianvändning föreslår Familjebostäder att målet för energieffektivisering ses över då investeringar för nyproduktion framöver kommer prioriteras före investeringar för energieffektivisering samt att energimålet för nyproduktion och mindre lägenheter föreslås vara uppräknat jämfört normalstora lägenheter enligt BBR 22.

Inom miljömålet Resurseffektiva kretslopp föreslår Familjebostäder att Stockholm Vatten får som uppgift att leverera månadsvis statistik om insamlad matavfallsmängd till alla Stockholm stads verksamheter som berörs av målet, för kontinuerlig uppföljning av resultatet. Bolaget anser att kampanjer samordnas av Stockholm Vatten för alla verksamheter i Stockholm stad som i sin tur gemensamt deltar i kommunikationsinsatser om förbättrad matavfallsinsamling.

Inom miljömålet Giftfritt Stockholm föreslår Familjebostäder att ett nytt miljöprogram för byggprojekt för Stockholm stad tas fram under 2016 för att definiera övriga prioriterade miljökrav. Bolaget föreslår därutöver att registrering av utfasningsämnen och riskminskningsämnen som används i stadens verksamheter ska prioriteras för att leva upp till miljö- och arbetsmiljölagstiftningen, och att fokus på detaljerad redovisning som t ex årsförbrukning bör koncentreras på de farligaste kemikalierna, men inte alla.

Inom miljömålet Sund inomhusmiljö föreslår Familjebostäder att kontroll av radon vart 10:e år ska göras på fastighet som tidigare har uppvisat förhöjda radonhalter samt att indikatorn för Miljöklassade byggnader beräknas utifrån det utfall som finns för Stockholm stad för 2015 och att därefter nya målnivåer tas fram (*bilaga 2*).

Micasa Fastigheter i Stockholm AB:s remissvar har i huvudsak följande lydelse:

Micasa Fastigheter ställer sig i huvudsak positiva till stadens miljöprogram. Att ett större fokus läggs på att följa upp miljömålen är bra och bolaget vill trycka på vikten av att bra anvisningar och mallar tas fram så som beskrivs i remissen.

Micasa Fastigheter skulle föredra att all rapportering görs via stadens integrerade system för ledning och styrning (ILS) som används av stadens alla verksamheter och att sammanställande förvaltning/bolag hämtar informationen där istället för att skicka rapporter.

Arbetet med miljöprogrammet 2016 kan försvåras av att programmet inte var färdigt i god tid innan budget. I övrigt vill framför Micasa Fastigheter följande synpunkter.

Avseende miljömål 1, Hållbar energianvändning vill Micasa Fastigheter se en dispens på kravet på 55 kWh/m² och år gällande smålägenheter för att följa lättnader i Boverkets byggregler.

Micasa Fastigheter anser avseende miljömål 4, Resurseffektiva kretslopp, att det bör förtydligas att det ur miljöperspektiv är av stor vikt att använda mindre mängd material, inte bara förhindra uppkomst av avfall. Indikatorerna bör ligga i samma ordning som själva målen så att det blir tydligt att dessa hänger samman. Bolaget anger också att

systemet med optisk sortering införs är en förutsättning för att Micasa Fastigheter ska nå målet om matavfallsinsamling.

Uppföljningen av miljömål 5, Giftfritt Stockholm, komplicerad eftersom information gällande produkter ofta är bristfällig. Micasa Fastigheter använder idag systemet Byggvarubedömningen och önskar att samtliga produkter kunde rapporteras via det systemet och inte bara byggprodukter.

Avseende miljömål 6, Sund inomhusmiljö, anger Micasa Fastigheter att indikatorn om andel byggnader som ska vara miljöklassade borde vara relaterat till nybyggnation och större ombyggnader. Att certifiera 20 % av hela fastighetsbeståndet skulle kräva omfattande resurser såväl i personal som certifieringskostnader.

Micasa Fastigheter anser att radonmätningar ska göras var 10:e år i de fastigheter där man tidigare mätt upp ett värde över 200 Bq, vilket bedöms säkerställa målet.

(bilaga 3).

AB Stockholms shems remissvar har i huvudsak följande lydelse:

Avseende miljömål 1, Hållbar energianvändning, välkomnar Stockholms hem att staden prioriterar fortsatt minskning av mängden köpt energi men gällande delmålet 1.4 framgår inte hur energianvändningen ska definieras. Stockholms hem menar att även det delmålet bör uttryckas som mängden köpt energi. Delmål 1.4 om energianvändning i nyproducerade bostäder bör kompletteras med ett tillägg för byggnader som är större än 50 m² och som till mer än hälften innehåller bostäder om högst 35 m² boarea, vilket är i linje med Boverkets byggregler BBR 22.

I miljöprogrammet anges att mängden köpt energi ska minskas med minst tio procent till år 2020 vilket bedöms som tekniskt möjligt, men ekonomiskt utmanande att nå. Stockholms hem föreslår att basvärdet för energibesparingar utgår från respektive bolags startvärde och att mål och indikatorer sätts med det som utgångspunkt.

Stockholms hem föreslås svara för samordnad uppföljning av delmål 1.3 om energieffektivisering vid större ombyggnader, men anser att stadens Energicentrum är bäst lämpade att hantera uppföljningen på ett effektivt och kvalitetssäkert sätt.

För miljömål 4, Resurseffektiva kretslopp, anger AB Stockholms hem att det, för att nå delmålet att 70 % av det uppkomna matavfallet samlas in separat, krävs att alla hyresgäster har möjlighet att sortera ut matavfall samt att insamlingsmetoden "Gröna påsen" är avgörande och att föredra då den ger ett snabbt och kostnadseffektivt införande.

Gällande miljömål 5, Giftfritt Stockholm, och delmål 5.4 om minskning av utfasningsämnen och riskminskningsämnen ställs omfattande delvis nya krav på dokumentation och rapportering till stadens kemikaliecentrum vilket utifrån dialog med kemikaliecentrum föreslås möjliggöras genom Byggvarubedömningens projektverktyg.

I miljömål 6, Sund inomhusmiljö, anges i miljöprogrammet att andelen fastigheter som understiger en radonhalt om 200 Bq/m³ luft ska ökas till 100 procent 2019. Stockholms hem anser att indikatorn bör avse andel lägenheter för att ge en mer representativ bild av status.

Stockholmskem anser att ambitionen om miljöklassning till certifierad byggnad, med metod enligt Miljöbyggnad innebär en mycket omfattande och kostsam hantering och föreslår istället att mål formuleras för andelen nybyggda och ombyggda hus som ska certifieras (*bilaga 4*).

Skolfastigheter i Stockholm AB:s (SISAB) remissvar har i huvudsak följande lydelse:
SISAB är i stort sett positivt till förslaget och arbetar i stort sett redan med miljöaspekter på det sätt som programmet föreskriver. SISAB ser gärna vissa förtydliganden när det gäller det fortsatta arbetet med att förankra och genomföra programmet. SISAB har också en del synpunkter och förbättringsförslag som redovisas för respektive målområde, exempelvis att energieffektiviseringar vid ombyggnader måste vara kostnadseffektiva och att krav på ventilationsuppgradering till dagens standard kan ge konsekvenser för kapaciteten för lokaler (*bilaga 5*).

Stockholm Vatten Holding AB:s remissvar har i huvudsak följande lydelse:
Programmet är tydligt och strukturerat med en väl definierad uppföljningsprocess, vilket underlättar för förvaltningarna och bolagen att ta fram åtgärder inom sina respektive verksamhetsområden. Delmålen och indikatorer är relevanta.

Tanken med en tidigarelagd uppföljning i samband med prognos 2 är bra, men det kan bli svårt att sätta prognos på ett mål om statistiken endast inhämtas årligen. Prognosen kan baseras på vilka åtgärder som genomförts, men det kan ändå bli en låg prognossäkerhet för många mål och troligen svårt att besluta om nya eller korrigerande åtgärder.

Angående målet Hållbar energianvändning: Stockholm Vattens energianvändning kommer att öka i samband med Stockholms Framtida Avloppsrening då nya och mer energikrävande teknik ska införas och befolkningsökningen i sig innebär en ökad energianvändning. Stockholm Vatten anser att bolaget energi- och klimatstrategi som styr mot en hållbar energianvändning bör ersätta delmål 1.1 till 1.3 för Stockholm Vatten.

För målet Hållbar Mark- och Vattenanvändning är vattenfrågan central och Stockholm Vatten saknar styrning och kopplingen till vattenfrågorna i miljöprogrammet. Det är frågor som skär genom klimatarbete, dagvattenstrategi och vattenprogram och som berör flertalet förvaltningar och samtliga delmål för målet hållbar mark- och vattenanvändning.

Bolaget anser att indikatorn om antal ämnen i slam som uppvisar sjunkande eller oförändrade halter för målet om Giftfri Miljö behöver ändras till 15 utvalda ämnen då två bör utgå som har mycket varierande värden eller ligger under rapporteringsgränserna. Det bör vidare tydligt uttalas vad värdena ska jämföras mot och vi föreslår att jämförelsen görs mot medelvärdet för treårsperioden närmast före programperioden alltså 2013-15.

När det gäller målet Resurseffektiva Kretslopp bör förslagen på hur delmålen kan nås förtydligas genom avgränsningar vilka bolaget anger förslag till.

Insamlingen och omhändertagande av matavfall innebär en stor utmaning för Stockholm Vatten och stadens verksamheter både som möjliggörare och gott exempel. För att nå målet och för att staden ska vara ett föredöme måste 100 % av stadens verksamheter ha matavfallsinsamling (*bilaga 7*).

Stockholms Hamn AB:s remissvar har i huvudsak följande lydelse:

Stockholms Hamnar välkomnar förslaget till nytt miljöprogram för 2016-2019 som innebär en skärpning av miljömålen och en högre ambitionsnivå vad gäller miljöarbetet inom Stockholm stad. Det är positivt – och nödvändigt – med tydliga mål för att få till en bättre miljö i Stockholm, och programmet visar på en tydlig gemensam, viljeinriktning från stadens sida vad gäller miljöarbetet.

I förslaget på nytt miljöprogram berör vissa mål och delmål Stockholms Hamnar direkt medan i andra målområden står Stockholms Hamnar inte uttryckligen nämnd. Stockholms Hamnar arbetar dock mot de mål och riktlinjer som satts upp av staden.

En generell synpunkt som Stockholms Hamnar vill framföra är att dokumentet i större utsträckning måste tydliggöra och utveckla vad som ingår i begreppet ”genomförandeansvar” samt vilka nämnder och bolag som ska rapportera vilka indikatorer.

Stockholms Hamnar önskar en tydligare beskrivning av vad som förväntas av bolagen och nämnderna gällande genomförande, rapportering och uppföljning av miljöprogrammet utöver rapporteringen av indikatorerna. Under varje delmål anges förslag på hur delmålet kan nås, sammanfattat i punktlistor. Bolaget önskar förtydligande om genomförandeansvaret innebär att bolagen och nämnderna ska uppfylla/genomföra även dessa punkter? Även i exceldokumentet som redovisar förslagen på indikatorer behövs förtydliganden.

Avseende miljömål 1, Hållbar energianvändning, anger bolaget att det viktigt att titta på hela livscykelanalysen (LCA) vid upphandling av solcellsanläggningar och att det vore önskvärt att Staden tar fram riktlinjer för vilka miljökrav som är praktiskt möjliga att ställa vid upphandling av solcellsanläggningar.

Stockholms Hamnar har genomförandeansvar för delmål 1.2, men ska inte rapportera in någon indikator. Här bör påpekas att elanslutning av fartyg är en positiv miljöåtgärd och det är därför viktigt att det framgår att fartygens elanvändning inte ska räknas in i hamnens egna verksamhet.

Avseende miljömål 2, Miljöanpassade transporter, välkomnar bolaget att sjöfarten och vattenvägarna lyfts fram som kapacitetsstarka och miljömässigt hållbara komplement och alternativ till vägtransporterna. Stockholms Hamnar har genomförandeansvar för målet men det framgår inte om och hur uppföljning ska ske.

Inom mål 3, Hållbar mark- och vattenanvändning, har Stockholms Hamnar genomförandeansvar för delmål 3.3, men hur detta ska kunna redovisas är oklart (*bilaga 8*).

AB Stokabs remissvar har i huvudsak följande lydelse:

Stokab anser att remitterat förslag till Miljöprogram för åren 2016 - 2019 utgör ett effektivt verktyg för ett sammanhållet miljöarbete inom Stockholms stads hela kommunkoncern.

Med ett operatörsneutralt fibernät som ger tillgång till i princip obegränsad kapacitet skapas optimala möjligheter för så kallade gröna IT-lösningar - lösningar som direkt möjliggör optimering och minimering av såväl fysiska resor som energieffektiva smarta lösningar.

En naturlig följd av en ökad användning av nodstrukturen i Stokabs nät är dock att elförbrukningen i noderna kommer att öka. De samlade positiva miljöeffekterna för samhället av detta överstiger dock vida effekterna av den ökade elförbrukningen och det är därför angeläget att bolagets elförbrukning ses i ett större miljöpolitiskt sammanhang. (bilaga 9).

Stockholm Stads Parkerings AB:s remissvar har i huvudsak följande lydelse:

Gällande remissvar för Stockholms miljöprogram har bolaget inga synpunkter, men vill förtydliga att köpt energi kommer att öka på grund av det ökade behovet av laddning av elbilar (ingen bilaga).

Stockholm Globe Arena Fastigheter AB:s remissvar har i huvudsak följande lydelse:

Stockholm Globe Arena Fastigheter är berörda av miljömål 1- Hållbar Energianvändning, Miljömål 5- Giftfritt Stockholm och Miljömål 6- Sund inomhusmiljö.

Bolaget redovisar synpunkter och förslag till specifika justeringar som avseende indikatorerna;

Miljömål 1- Hållbar energianvändning

Växthusgasutsläpp per invånare (ton CO₂ per invånare)

Köpt energi (GWh)

Köpt energi för värme, komfortkyla och varmvatten i stadens allmännyttiga bostadsbolag (kWh/m² BOA och LOA)

Andel större ombyggnader där den köpta energin minskat med minst 30 procent.

Energianvändning i nyproducerade byggnader

Årlig energiproduktion baserad på solenergi (MWh)

Miljömål 5 - Giftfritt Stockholm

Andel prioriterade avtal enligt kemikalieplanen utan avvikelser från ställda kemikaliekrav

Miljömål 6 - Sund inomhusmiljö

Skolor med godkänd ventilationskontroll

(bilaga 11).

S:t Erik Markutveckling AB:s remissvar har i huvudsak följande lydelse:

Av de sex övergripande miljömålen är det hållbar energianvändning som främst berör bolagets verksamhet och pågående och planerade insatser gällande hållbar energianvändning sker främst i fastigheterna med långsiktigt ägande (*bilaga 10*).

Stockholm Business Region AB:s (SBR) remissvar har i huvudsak följande lydelse:

SBR delar stadsledningskontorets uppfattning att förslaget till Stockholms Miljöprogram 2016 – 2019 flyttar fram positionerna för stadens miljöarbete och indikatorer som föreslås är såväl relevanta som uppföljningsbara. Genom integreringen av indikatorerna i stadens ledningssystem innebär inte rapportering någon ökad arbetsbelastning jämfört med indikatorerna för miljö i budget 2015. Avseende processen för uppföljning och rapportering av de 30 delmålen i programmet anser SBR att det är av vikt att denna underlättas så att den, i likhet med rapporteringen mot föreslagna indikatorer, inte innebär någon ökad arbetsbelastning (*bilaga 11*).

Fortum Värme AB:s remissvar har i huvudsak följande lydelse:

Fortum Värme Holding samägt med Stockholms stad (Fortum Värme) är sedan den 1 januari 2016 delägt till 50% av Stockholms stad. Fortum Värme föreslår att staden och bolaget gemensamt under år 2016 utarbetar en strategisk agenda för hur fjärrvärmesystemet kan ges långsiktiga förutsättningar att utvecklas för att bidra till uppfyllandet av stadens långsiktiga miljö- och klimatmål.

Strategin för energisystemet bör ges en inriktning mot effektstyrning i användarled och flexibel värmeproduktionskapacitet som kan växla mellan elkonsumerande och elproducerande teknik (kraftvärme), då detta är en viktig förutsättning för att kunna öka inslaget av intermittent förnybar kraft (sol och vind).

Fortum Värme föreslår en åtgärdshierarki enligt följande som vägledande för målsättning och strategier:

1. Minimera energibehovet/-användningen.
2. Återvinna energi som annars skulle gå förlorad.
3. För resterande energibehov, använd enbart förnyelsebara energikällor.

För utvärdering av nyckeltalet köpt energi bör viktningsfaktorn 2,5 tillämpas (föreslås i den nyligen av Boverket remitterade definitionen av nära-nollenergibyggnad)

Fastighetsägarna, HSB, Riksbyggen, SABO och Svensk Fjärrvärme har inom ramen för den så kallade Värmemarknadskommittén tagit fram metodik och nyckeltal för hur energianvändningens behov av primär energi ska bedömas - denna metodik bör användas även i stadens miljöprogram vid värdering av resurseffektivitet för olika uppvärmningsformer

Bolaget föreslår att det bör inrättas någon form av samrådsgrupp för planerad bebyggelse och infrastruktur där Fortum Värme ingår.

Stadens miljöprogram pekar ut ytterligare fem målområden utöver "Hållbar energianvändning" och bolaget utvecklar gärna sin årliga miljömålsprocess i samverkan med staden även kring dessa målområden. (*bilaga 12*).

Koncernledningens synpunkter

Koncernledningen ställer sig generellt mycket positiv till förslaget till uppdaterat miljöprogram och det föregående arbetet. I de arbetsgrupper som utarbetat förslaget har flera av stadens bolag varit representerade. Koncernledningen ser också positivt på att det nya miljöprogrammet analyserat erfarenheter från det tidigare programmet för att förutsättningarna för genomförande och uppföljning ska förbättras.

Miljöprogrammets generella målsättning och miljömål inom olika verksamhetsområden stämmer väl med bolagskoncernens miljöambitioner. Vissa specifika delmål och målvärden för indikatorer kommer dock att utgöra en utmaning för stadens bolag att uppnå i samstämmighet med andra prioriterade uppdrag från kommunfullmäktige. Bland några sådana kan nämnas målsättning om dubblerad volym nyproduktion av bostäder, effektivare planprocess, lägre byggkostnader, bostäder med rimliga hyror och bibehållen finansiell stabilitet genom lönsamhet i investeringar. Koncernledningen och stadens bolag avser dock att styra och utveckla verksamheten i så hög utsträckning som möjligt, utifrån miljöprogrammets mål och ambitioner.

Mot bakgrund av ovanstående anges främst behov av kompletteringar och förslag till förtydliganden som kan förenkla och förbättra förutsättningarna för rapportering och uppföljning enligt förslaget.

Rapportering och Uppföljning

Koncernledningen välkomnar programmets intention att kopplas starkare till stadens ILS (Integrerade Ledningssystem), vilket kan förenkla uppföljningen och förbättra analyserna av måluppfyllelsen och utfallet över programperioden.

De sex miljömålen motsvarar KF:s mål för verksamhetsområdet och under dessa är indikatorerna grupperade. I nuvarande uppsättning – inför planering 2016 i systemet – är inte delmålen inlagda eller definierade. Koncernledningen anser att programmet därför bör förtydligas avseende hur rapportering och uppföljning på delmålsnivå genom ILS ska ske.

Koncernledningen anser att uppföljning per delmål bör inkluderas i målhierarkin i ILS-systemet. På så sätt blir det möjligt för respektive uppföljningsansvarig att hitta rätt indikator eller för bolagsrapportörerna att förstå till vilket delmål indikatorn rapporteras och varifrån kompletterande frågor kan komma.

Förslaget till Miljöprogram 2016-2019 omfattar ett stort antal delmål och indikatorer, 30 delmål och 40 indikatorer. Uppföljningen av de olika delmålen är enligt förslaget spridda på många olika bolag och nämnder utifrån hur stor rådighet de har att påverka utfallet. Totalt har ca 7 bolag och förvaltningar uppföljningsansvar, ofta för flera delmål under flera olika övergripande målområden. Respektive miljömål har mellan 3-6 olika uppföljningsansvariga förvaltningar och bolag.

Koncernledningen ser en risk i att uppföljningen kommer att kräva omfattande specialrapportering och manuella kontakter med många olika uppföljningsansvariga för att komplettera underlaget i ILS. Strategiskt mest väsentlig är emellertid att det spridda

uppföljningsansvaret kan medföra svårigheter att få en sammanhållen analys över uppfyllelsen av de övergripande områdesmålen och eventuella avvikelser som ibland kan ha förklaringsvariabler i andra delmål.

Koncernledningen är uppföljningsansvarig för Delmål 1.2 med stöd av Miljö- och hälsoskyddsnämnden och koncernledningen ska, tillsammans med Fastighetsnämnden stödja AB Stockholms hem med uppföljningen av delmål 1.3. Koncernledningen bedömer att det finns en otydlighet i ansvarsfördelningen och därför en risk för dubbelarbete i denna uppföljning.

Utifrån erfarenheter av tidigare uppföljning av olika program bedömer koncernledningen att det är effektivare om uppföljningsansvaret för respektive Miljömål inklusive samtliga Delmål är samlat hos en nämnd eller ett bolag. Koncernledningen bedömer att det ger bättre möjligheter till en sammanhållen kvalitetskontroll av inrapporterat underlag och möjlighet att göra en bredare analys där eventuella samvariationer mellan delmål också kan belysas. Koncernledningen har goda erfarenheter av tidigare samarbeten med stadens expertis inom exempelvis energiområdet för ömsesidig kompetens- och verksamhetsutveckling. Koncernledningen anser därför att uppföljningsansvaret bör samlas hos en nämnd eller ett bolag för miljöprogrammets respektive mål. Förslagsvis får den nämnd eller bolag som har det mest övergripande sakområdesansvaret för frågan, ansvaret att följa upp och analysera underlaget för att föreslå fortsatta åtgärder.

Koncernledningen föreslår följande uppföljningsansvariga för respektive områdesmål.

1. Hållbar Energianvändning- Energicentrum/MHN
2. Miljöanpassade transporter- Trafiknämnden
3. Hållbar Mark-och vattenanvändning- SBN/Explo
4. Resurseffektiva kretslopp- SVAB
5. Giftfritt Stockholm- Kemikaliecentrum MHN
6. Sund inomhusmiljö-MHN

Motiven för valet av respektive miljömålsansvarig redovisas nedan efter synpunkterna för respektive mål.

Uppföljning vid tertiärrapport 2

Koncernledningen förstår förslaget med en uppföljning redan i samband med tertiärrapport 2 utifrån syftet att genomförandeansvariga redan inför verksamhetsplaner ska kunna föreslå åtgärder för ökad måluppfyllelse. Förslaget innebär att den uppföljningsansvariga därefter ska lämna en sammanhållen delmålsrapportering i samband med verksamhetsberättelsen. Dock ser koncernledningen, liksom flera av koncernens bolag, svårigheter i detta genom att många indikatorer erhåller ett utfall årsvis och måste beräknas utifrån årsgenomsnitt med normalårskorrigerings för att ge rättvisande värden. Tertiärrapport 2-rapporteringen från genomförandeansvariga kan därför behöva justeras inför den sammanställda rapporteringen av delmålet vid verksamhetsberättelsen, vilket sannolikt därför kommer innebära ett dubbelarbete för samtliga inblandade.

Koncernledningen anser som en konsekvens av ovanstående att genomförandeansvarigas rapportering och uppföljning bör ske i samband med verksamhetsberättelsen. Det ger en bättre helhetsbild av resultatet i förhållande till bolagets övriga verksamhet och ger därmed ett bättre underlag för en övergripande analys. Koncernledningen anser att miljöarbetet är en så viktig del i företagets hela verksamhetsstyrning och uppföljning, att det därför bör rapporteras och följas upp samtidigt med övrig verksamhetsuppföljning. Det följer också av de ökade såväl politiska som legala krav på hållbarhetsredovisning som bolagen kommer omfattas av framöver.

Anvisningar

I förslaget till miljöprogram anges att "Kommunstyrelsen ska utarbeta närmare anvisningar för hur rapportering ska ske så att former och process blir tydlig för både genomförandeansvariga och uppföljningsansvariga nämnder och bolagstyrelser."

Koncernledningen välkomnar detta och rekommenderar att anvisningarna som rör miljöprogrammet samlas i ett separat dokument för att bli tydliga och lättillgängliga för samtliga inblandade.

Detta remissvar kan utgöra ett av underlagen, utifrån förslagen till förtydliganden och kompletteringar för respektive delmålen och indikatorerna samt ansvarsfördelning, som kan inkluderas i dessa anvisningar.

Kommentarer avseende specifika mål, delmål och indikatorer

1. Hållbar energianvändning

Koncernledningen anser att det bör förtydligas att EU:s mål om halvering av energianvändningen avser specifik användning. Eftersom stadens befolkning och byggnadsbeståndet kommer att öka till 2030 kommer sannolikt inte den totala användningen att halveras, vilket inte heller är det som stipuleras i EUs direktiv. Enligt direktivet ska den specifika energianvändningen halveras, det vill säga, *"den totala energianvändningen per uppvärmd areaenhet i bostäder och lokaler minskar. Minskningen bör vara 20 procent till år 2020 och 50 procent till år 2050 i förhållande till användningen 1995."*

I föreslaget Miljöprogram avser både mål och indikatorer i huvudsak köpt energi, vilket följer av att ett flertal andra ambitioner som syftar att stimulera ökad energiproduktion nära nyttjaren. Definitionen köpt energi är dock inte långsiktigt ett teknikneutralt nyckeltal utan kan på längre sikt styra mot lokal energiproduktion och återvinning genom exempelvis värmepumpar inom fastigheten. Därmed kan elförbrukningen som krävs för uppvärmning komma att öka. Sannolikheten är stor att framtida elsystem kommer att präglas av ökad volatilitet i tillgång och därmed kraftigt varierande elpriser. Ett flexibelt uppvärmningssystem som kan växla mellan produktionsanläggningar som producerar el respektive fjärrvärme och som kan ta tillvara tillfällena med överskott på el är därför att föredra för bästa totalekonomi och miljönytta.

En långsiktig styrning mot minskad volym köpt energi kan således leda till en snedvridning av konkurrensen till lokal produktion och värmepumpars fördel och fjärrvärmens nackdel. Detta skulle i en förlängning innebära en styrning som försvårar för fjärrvärmens som uppvärmningsalternativ i samband med ny- och ombyggnationer. För stadens vidkommande är det således viktigt att hitta lösningar som utgår ifrån en långsiktig teknikneutralitet, oavsett rådande regelverk just för tillfället. Med detta som utgångspunkt bör staden säkerställa redan från början möjligheten att på ett okomplicerat sätt ställa om mellan lokala lösningar och mer storskalig samt beprövad infrastruktur.

En statlig översyn planeras och i avvaktan på denna översyn föreslås begreppet ”köpt energi” användas i miljöprogrammet. Utifrån resultatet av utredningen kan beräkningsmodeller och indikatorer behöva justeras. Inför kommande programperioder rekommenderar koncernledningen att en indikator som mäter nettoenergiförbrukning används istället för att ge en ökad styrning mot en generellt minskad energianvändning oavsett hur och var energin produceras.

Delmål 1.1 *Stadens ska verka för att utsläppen av växthusgaser minskar till högst 2,3 ton per invånare och år till år 2020.*

Koncernledningen delar bolagens uppfattning och anser att samtliga delmål och indikatorer under programperioden bör avse köpt energi samt att detta bör förtydligas enligt kommentarer nedan, samt med beaktande av ovan förda resonemang om att staden måste säkerställa möjligheten att nyttja olika lösningar utifrån ett teknikneutralt regelverk. Indikator koldioxid betecknas CO₂, inte CO², enligt förslaget.

Delmål 1.2 *Staden ska genom energieffektiviseringar minska energianvändningen(köpt energi) i den egna verksamheten med 10%*

Koncernledningen gör bedömningen att även denna indikator bör avse köpt energi, vilket bör förtydligas i delmålet. Det förstärker incitamenten för samtliga aktörer att verka enligt stadens riktlinjer för förnybar energi. Koncernledningen bedömer också att en sådan utveckling långsiktigt ger Stockholm en mer diversifierad energiproduktion som ger förutsättningen för en säkrare tillgång till energi och stabilare energikostnadsutveckling. Det ger även en större riskspridning avseende variationer i tillgång och efterfrågan avseende olika energislag.

Långsiktigt och inför nästa programperiod bör dock styrning och uppföljning baseras på nettoenergi, vilket ger en ökad styrning mot en generellt minskad energianvändning som måste vara det långsiktiga målet.

Koncernledningen måste också poängtera vikten av att bygg- och fastighetsbranschen och berörda myndigheter samarbetar för att åtgärder, för att uppnå energikraven, kan kunna genomföras kostnadseffektivt. Annars begränsas möjligheterna för både stadens bolag och andra aktörer att kunna tillgodose stadens bostadsbehov med rimliga investeringskostnader.

Föreslagna målvärden avser energianvändningen på totalnivå över programperioden. Koncernledningen efterfrågar ett förtydligande avseende huruvida detta avser endast energiförbrukningen i befintlig verksamhet 2016 och utveckling av energianvändningen i den eller om den ska omfatta även de delar som en utökad verksamhet omfattar såsom nya bostäder, skolor, förskolor m.m. Ska även tillkommande verksamhet som härrör sig från den ökande befolkningen, färdigställda nya bostäder, etablering nya skolor och förskolor m.m. inkluderas i totalanvändningen är sannolikheten hög att målet inte kommer kunna uppfyllas.

Flera av bostadsbolagen aviserar att de kommer ha svårigheter att uppnå målet då betydande åtgärder redan genomförts i befintligt bestånd. Under programperioden 2012-2015 har energieffektiviseringar på drygt 2,5 % per år åstadkommit och inom staden bedöms en total energieffektivisering om ca 11 % ha uppnåtts, vilket innebär att målet om 10 % har överträffats. Åtgärder för att minska energianvändningen ytterligare i befintligt bestånd bedöms bli kostsamma i relation till den effekt de ger.

För att uppnå stadens ökade ambitioner om nyproduktion av bostäder, bedömer koncernledningen att bostadsbolagens investeringsplaner måste prioritera att bygga nya bostäder. Den planerade nyproduktionen kommer att färdigställas under slutet av programperioden 2016-2019. Dessa nya byggnader kommer att medföra en avsevärt lägre genomsnittlig energianvändning per areaenhet jämfört med befintligt bestånd. Därav kommer sannolikt en avsevärt lägre specifik energianvändning kunna uppnås redan under slutet av perioden, men framför allt under kommande programperiod efter 2019.

Indikatorn om total energianvändning bör också utifrån Stockholm Hamnars och Stockholm Parkerings synpunkter förtydligas så att den avser all köpt energi för uppvärmning och kyla samt för all el- och gasanvändning **exklusive energi till fordon och fartyg**.

Koncernledningen ser också behov av att indikatorerna avseende köpt energi totalt och per kvadratmeter förtydligas med avseende på elanvändning och fastighetsel, vilket vid tidigare rapportering tolkats olika av bolagen. I de nu angivna indikatorerna anges att elförbrukning omfattas i totalvärdet för köpt energi, medan det i indikatorn för specifik förbrukning per kvm inte helt tydligt framgår i vilket avseende el omfattas.

Delmål 1.4. För nyproducerad byggnad, på av staden anvisad markanvisad fastighet ska energianvändningen vara högst 55 kWh/m²/år (köpt energi).

De angivna principerna för målet om Hållbar energianvändning anger som högsta prioritet att i första hand ska energi från förnyelsebara källor användas. Utifrån detta bedömer koncernledningen, liksom flera av bolagen, att även detta delmål bör förtydligas så att det gäller köpt energi då egenproduktion från förnyelsebara källor bör premieras vid nyproduktion.

I projekt med många små lägenheter bör en avvikelser om ca 10 % eller 5 kWh/kvm/år godtas. Koncernledningen anser att detta bör anges i programmet eftersom stadens

bostadsbolag har i ägardirektiv att bygga en större andel mindre lägenheter, vilket annars kan medföra att målet blir svårt att nå.

Delmål 1.5 Stadens egen energiproduktion baserad på solenergi ska öka

Koncernledningen anser att detta ligger väl i linje med pågående arbete hos stadens samtliga fastighetsägande bolag. Under 2015 bedöms de ha utökat den egenproducerade solenergin med ca 2200 MWh genom installation av solceller på flera fastigheter. Denna energiproduktion bör dock balanseras mot Fortum Värmes kapacitet och närhet till fjärrvärmesystemet och bolagets förutsättningar att utveckla alternativ energiproduktion.

Samtliga investeringar i installationer för att producera solenergi måste också utifrån rådande lagstiftning vara motiverade utifrån ett lönsamhetsperspektiv. Idag råder en kraftigt begränsad möjlighet att bygga ut solenergi på stadens fastigheter med lönsamhet på grund av rådande skattelagstiftning.

Uppföljning

I förslaget anges Miljö- och hälsoskyddsnämnden/Energicentrum, Stockholms Stadshus AB, Stockholms hem, Fastighetsnämnden och Exploateringsnämnden som ansvariga för uppföljningen av olika delmål och ibland i olika samarbeten med varandra. Miljö- och hälsoskyddsnämnden och Energicentrum anges som ansvariga i för två av delmålen.

Som stadens expertis inom området anser koncernledningen att Miljö- och hälsoskyddsnämnden bör få det övergripande ansvaret för uppföljning av miljömålet Hållbar Energianvändning. Härigenom finns också en möjlighet att studera de olika delmålen beroende av varandra exempelvis produktion av solenergi i relation till förändringar av total volym köpt energi etc. Här måste Staden verka för en förändrad skattelagstiftning.

2. Miljöanpassade transporter

Koncernledningen vill i detta sammanhang poängtera vikten av sjötransporter både för gods- och persontransporter för att minska miljöpåverkan. På sid 14 anges bl.a. att staden vattenvägar har en outnyttjad potential. Sjötransporter och den pågående utvecklingen av Stockholmsregionens hamnar betyder mycket för att minska vägtrafikarbetet, både totalt och specifikt vilket bör förtydligas i de inledande texterna. Hamnarna är också ett viktigt alternativ för att minska lastbilstransporterna och tunga transporter i samband med de stora nybyggnads- och infrastrukturprojekt som pågår i både staden och regionen.

Delmål 2.3 Trafikbullret utomhus minskar

Koncernledningen välkomnar syftet med delmålet då det på sikt kan möjliggöra nyproduktion av bostäder inom områden som idag är för bullerutsatta. Koncernledningen måste poängtera att flera åtgärder som ska leda till minskat buller kan medföra ökade investeringskostnader, bl.a. ljuddämpande arkitektur, bullerplank,

speciell vägbeläggning m.m. Detta kan påverka bolagens förutsättningar att bygga nya bostäder till rimliga kostnader.

Koncernledningen måste också framhålla vikten av att planering för logistik och transporter sker tidigt i stadsutvecklingsprojekt för att leda till minsta möjliga vägtrafikarbete. Det gäller såväl bostäder, kommersiella verksamheter, skolor och annan offentlig service.

Samplanering i tidiga skeden med övriga aktörer såsom Trafikverket och Storstockholms Lokaltrafik är avgörande för att nå resultat och medför att stadens verksamheter i vissa delar har en begränsad rådighet över måluppfyllelsen.

Uppföljning

I förslaget anges Trafiknämnden som uppföljningsansvarig för 4 av de 5 delmålen och därutöver Miljö och Hälsoskyddsnämnden för 2.5. Koncernledningen föreslår att Trafiknämnden får ett övergripande uppföljningsansvar och kan i samråd med Miljö- och Hälsoskyddsnämnden övergripande analysera måluppfyllelse och även korrelationen mellan exempelvis lastbilstransporter och andel fossila bränslen m.m.

3. Hållbar mark- och vattenanvändning

I programmets inledande text betonas behovet av nyproduktion av bostäder och service samt vikten av en planeringsprocess med ett brett deltagande av berörda kompetenser där olika behov klagörs och vägs samman. Koncernledningen liksom stadens bolag välkomnar detta angreppssätt då det ger förutsättningar för goda stadskvaliteter och bättre möjligheter för berörda bolag att planera långsiktigt för utveckling av verksamheten.

Koncernledningen måste särskilt betona vikten av att grundstrukturen avseende vägar, kollektivtrafik, ledningsanläggningar, teknisk försörjning, kommunala etableringar i nyexploateringsområden fastställs tidigt i planprocesserna då de utgör grundförutsättningen för de bolag som ska bygga infrastruktur.

Koncernledningen aviserar att angivna målsättningar kan komma att medföra ökade exploateringskostnader och lägre nettointäkter hos främst exploateringsnämnden, men även hos berörda bolag genom att de ökade kraven ibland kan medföra mindre exploateringsmöjligheter, d.v.s. mindre volymer bygggrätt.

Korrektur sid 14. En indikator har blivit rubrik.

Delmål 3.3 Stadens vattenområden ska stärkas och utvecklas för både rekreation och biologisk mångfald.

I det tredje stycket anges att "Även kajernas användning och utveckling har stor betydelse för rekreation och friluftsliv". Koncernledningen delar bedömningen, men anser att den bör kompletteras med "samt för stadens sjötransporter". Utvecklingen av Strandvägen, Söder Mälarstrand, Stadsgården och Strömkajen m.fl. är goda exempel på

detta där attraktiva promenadstråk med kommersiella etableringar kan kombineras med sjötrafik som också skapar kundflöden till kommersiella etableringar.

Delmål 3.7 Varje stadsdel ska planeras för god stadsmiljö

Koncernledningen delar förslaget analys, vilken anger att den förvaltningsövergripande planeringen ska ske på ett integrerat sätt där olika anspråk på markanvändning och bebyggelse - utveckling tydliggörs och avvägs. Koncernledningen måste även i detta sammanhang betona vikten av att beslut och ställningstagande avseende grundstrukturer i stadsutvecklingsområden tas tidigt. Därigenom får samtliga inblandade aktörer goda planeringsförutsättningar som syftar till att önskade kvaliteter ska uppnås. Fortum Värme anger ett förslag till tidig samrådsfunktion.

Uppföljning

I förslaget anges Stadsbyggnadsnämnden, Miljö- och hälsoskyddsnämnden, Stockholm Vatten och Exploateringsnämnden som uppföljningsansvariga för de 7 delmålen. Koncernledningen anser att en övergripande uppföljning hos Stadsbyggnadsnämnden vore önskvärt då de har det långsiktiga ansvaret för planering av stadens utveckling och markanvändning.

4. Resurseffektiva kretslopp

Koncernledningen och stadens bolag verkar i linje med programmets målsättningar att förebygga avfall och verkar för ökad avfallsortering. Koncernledningen anser dock att det bör förtydligas att målet om 70 % matavfallsinsamling avser stadens egna verksamheter. Exempelvis bostadsbolagen utvecklar infrastruktur för avfallshanteringen i och vid sina bostadsfastigheter, men har begränsade möjligheter att påverka de boendes hantering av sitt egna hushållsavfall.

Stadens fastighetsbolag kan verka för att avfall och matavfall hanteras och sorteras genom att investera i utrymmen som lämpar sig. De kan också i viss mån underlätta driften och informationsgivning. Det övergripande ansvaret för att informera Stockholmsmarna generellt avseende hur hämtning och sortering ska göras och fungerar åvilar dock Stockholm Vatten.

Även i detta sammanhang är det viktigt att samordningen mellan samtliga inblandade aktörer utvecklas så att investeringar i infrastruktur för avfallssortering, hämtning återvinningsanläggningar m.m. byggs ut på rätt sätt och i rätt takt i förhållande till möjligheterna att återvinna. Stockholm Vatten anger förslag till förtydliganden och justeringar av föreslagna indikatorer för att förbättra förutsättningarna för samverkan.

Uppföljning

I förslaget anges miljö- och hälsoskyddsnämnden och Stockholm Vatten som uppföljningsansvariga för de tre delmålen. Stockholm Vatten ansvarar för två av delmålen och har en stor rådighet att motverka även uppkomst av avfall genom bl.a.

avgiftssättning, Koncernledningen anser därför att bolaget får det övergripande uppföljningsansvaret av delmålet.

5. Giftfritt Stockholm

Koncernens bolags verksamhet påverkar volymmässig främst utvecklingen av de delmål som även omfattas av Kemikalieplanen, d.v.s. delmål 5.1-5.5. Koncernledningen delar analysen att minskat nyttjande av vissa kemikalier är viktigt. Det är bl.a. med detta som bakgrund bolagen utvecklat användningen av Byggvarubedömningen (BVB) vid entreprenader. Koncernledningen anser dock att man, vid utveckling i linje med föreslaget miljöprogram och vid uppföljning, bör utnyttja stadens expertis inom området hos Miljöförvaltningens Kemikaliecentrum. Koncernens bolag ser dock en problematik i att redovisa samtliga kemikalier enligt kraven i Kemikalieplanen. Dessa omfattar exempelvis tvål, rengöringsmedel etc. Att kontinuerligt redovisa dessa medför en orimlig administrativ hantering och ökade kostnader utifrån dagens förutsättningar.

De byggande och fastighetsförvaltande bolagen befarar en kraftigt ökad rapportering och administration för att tillgodose efterfrågat underlag till indikatorn "Antalet kemiska produkter som innehåller utfasningsämnen...". Efter diskussion med Kemikaliecentrum föreslås därför att rapporteringen ska kunna ske genom Byggvarubedömningen projektverktyg för att göra rapporteringen hanterbar och skapa underlag som kan användas som referenser i flera sammanhang. Det ligger också i linje med föreslagen fortsatt utveckling av användningen av Byggvarubedömningen eller motsvarande system.

Koncernledningen måste också avisera att Indikatorn "Andel av stadens förskolor som genomfört alla åtgärder inom nivå 1 enligt kemikaliecentrum..." är åsatt även SISAB trots att bolaget inte har rådighet över resultatet.

Uppföljning

I förslaget anges miljö- och hälsoskyddsnämnden/Kemikaliecentrum, exploateringsnämnden och servicenämnden som uppföljningsansvariga. Miljö- och hälsoskyddsnämnden/Kemikaliecentrum anges för 5 av de sex målen. Koncernledningen anser därför att Kemikaliecentrum erhåller ett övergripande ansvar, vilket ligger i linje med att även är stadens expertis inom området.

6. Sund inomhusmiljö

Koncernledningen är positiv till den föreslagna inriktningen för de fyra delmålen avseende lägre radonhalter, förebyggande arbete mot fuktskador, minskade bullernivåer inomhus och bättre luftkvalitet genom om- och nyproduktion med högre kvalitet.

Även i detta sammanhang kan de ökade ambitionerna medföra ökade produktions- och investeringskostnader då de överstiger kraven från Folkhälsomyndigheten avseende ventilation vid ombyggnad och även gängse BBR-krav.

har en indirekt koppling till delmålet och är i sig en indikator för en generellt ökad miljömässig kvalitet i staden byggnadsbestånd, vilket överensstämmer med koncernens ambitioner.

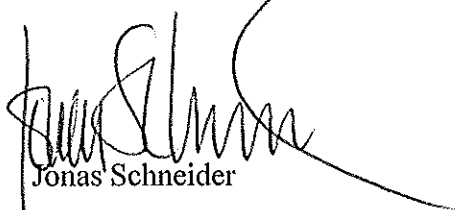
Koncernledningen måste dock poängtera att en fullödig byggnadscertifiering medför väsentliga kostnader. Koncernledningen bedömer att syftet med målsättningen är att de byggnader som byggs och byggs om ska uppnå en kvalitet och standard som *motsvarar* kraven för en miljöcertifiering Nivå Silver. Koncernledningen anser därför att indikatorn bör omformuleras till **"Andel av stadens byggnader som är projekterade för och uppnår en prestanda i nivå med "Miljöbyggnad klass silver" eller motsvarande. "**

Om indikatorn kvarstår som "Andel av stadens byggnader som är miljöklassade" bör den bara omfatta nyproduktion och större ombyggnader och då är en målnivå om att 20 % per år miljöklassas över hela perioden mer rimlig. Om indikatorn avser respektive bolags hela fastighetsbestånd bör målvärdet justeras till ett avsevärt lägre värde.

Uppföljning

I förslaget anges Miljö- och hälsoskyddsnämnden, Stadsbyggnadsnämnden och Fastighetsnämnden som uppföljningsansvariga. Koncernledningen bedömer att ansvaret bör samlas hos Miljö- och hälsoskyddsnämnden för att ge en mer sammanhållen analys av hur väl staden bostäder och lokaler sammantaget uppfyller de olika kraven och miljöklassningar.

I övrigt hänvisar koncernledningen till bolagens kommentarer och synpunkter avseende respektive mål, delmål och indikator.

Jonas Schneider
Vice VD

Bilagor

1. Remissvar AB Svenska Bostäder
2. Remissvar AB Familjebostäder
3. Remissvar Micasa Fastigheter i Stockholm AB
4. Remissvar AB Stockholms hem
5. Remissvar Skolfastigheter i Stockholm AB
6. Remissvar Stockholm Vatten Holding AB
7. Remissvar Stockholms Hamn AB
8. Remissvar AB Stokab
9. Remissvar Stockholm Globe Arena Fastigheter AB
10. Remissvar S:t Erik Markutveckling AB
11. Remissvar Stockholm Business Region AB
12. Remissvar Fortum Värme AB

Vällingby 2016 01 04

Underremissvar: Förslag till Stockholms stads miljöprogram 2016-2019 Dnr 303-1200/2014, SB dnr 2015-0194

Bakgrund

Stockholms stads förslag till miljöprogram 2016-2019 och kommer att ersätta det nuvarande programmet för perioden 2012-2015. Innehåll och uppbyggnad är i stort lika tidigare program och ingår även i stadens övergripande ledningssystem ILS. Samtliga nämnder och styrelser ska därför i sina verksamhetsplaner ange hur de avser att nå dessa mål och genom uppföljning av mål och indikatorer redovisa hur arbetet fortlöper. Miljöprogrammet består av sex mål som bidrar till att Stockholm blir ett föredöme för en hållbar stadsutveckling.

De sex målen är:

- Hållbar energianvändning
- Miljöanpassade transporter
- Hållbar mark- och vattenanvändning
- Resurseffektiva kretslopp
- Giftfritt Stockholm
- Sund inomhusmiljö

Sammanfattning

1 Hållbar energianvändning

- Vi reserverar oss vad gäller att uppnå en tioprocentig energiminskning under perioden, m h t de nya ekonomiska förutsättningarna vad gäller omfördelning av medel mellan om- och nybyggnation.
- Uppföljningsansvaret av energieffektiviseringsresultatet bör ligga hos Energicentrum inom Miljöförvaltningen och inte hos enskilt bolag.
- Komplettering av energikravet vid nybyggnad, med ett tillägg om 10 procent för byggnader som är större än 50 m² och som till mer än hälften innehåller bostäder om högst 35 m² boarea.
- Ett förtydligande av Exploateringskontorets definition av elvärmd byggnad.
- De solceller vi installerat i stor omfattning måste utvärderas innan fortsatta installationer sker i större skala, samt att detta även är avhängigt nuvarande och framtida skatteregler.

Svenska Bostäders reserverar sig därför mot målsättningen att öka våra solcellsinstallationer med femtio procent.

4. Resurseffektiva kretslopp

- Staden bör ta hänsyn till platsbehov för matavfallsinsamling redan i planarbetet inför nybyggnation. I befintlig bebyggelse måste tillgång fås till stadens mark för placering av insamlingskärl.
- Krav på låsbara bottentömmande matavfallsbehållare bör utgå.
- Kapaciteten för "Gröna påsen" är avgörande för att kunna erbjuda hyresgästerna ett system för insamling av matavfall

5. Giftfritt Stockholm

- Rapportering till stadens nya kemikaliesystem bör kunna göras via Byggsvarubedomnings projektverktyg.
- Rapporteringen i det nya kemikaliesystemet bör begränsas till relevanta produktgrupper, förslagsvis de som innehåller oönskade ämnen

6. Sund inomhusmiljö

- Målvärdena för andelen fastigheter som ska understiga 200 Bq/m³ luft, bör ändras till andelen byggnader.
- Definition av mätintervall bör förtydligas vad gäller hänvisningen från Miljöförvaltningen till Strålsäkerhetsmyndighetens direktiv.
- Ett tioårsintervall bör endast tillämpas på de byggnader som uppvisat förhöjda halter och sedan åtgärdats. För övriga lägenheter som inte mättes under första mätperioden, är ett femtonårsintervall mer rimligt.
- Om ett tioårsintervall skall tillämpas, måste omfattningen av andelen lägenheter som ska mätas anges.
- Vi reserverar oss till målsättningen att miljöklassa en så stor andel av stadens byggnader. En rimligare ansats är att sätta mål för andelen nybyggda och ombyggda hus som ska certifieras, baserat på de byggnader som hitintills är föremål för certifiering.

AB Svenska Bostäders synpunkter

Vi vill först framhålla att vi upplevt delaktighet och möjlighet att påverka processen i framtagandet av detta programförslag. Våra synpunkter berör därför endast innehåll eller målformuleringar som vi anser behöver kompletteras eller klarläggas ytterligare.

1. Hållbar energianvändning

Generellt bör alla nyckeltal för energianvändning avse köpt energi.

1.2 Staden ska genom energieffektivisering minska energianvändningen i den egna verksamheten med minst tio procent till år 2020

För vår del reserverar vi oss vad gäller en tioprocentig minskning. Att nå detta tekniskt är fullt möjligt, både vad gäller nivån procentuellt och nyckeltalsmässigt under perioden, vilket det fortlöpande ombyggnadsprogrammet har visat. Dock medför de nya ekonomiska förutsättningarna, där en stor del av ombyggnadsbudgeten övergår till finansiering av en ökad nybyggnation att vi inte kan svara mot detta mål. De krav som ställs av staden vad gäller energianvändning i nybyggnation (se även delmål 1.4)

och en målsättning på ett stort antal nybyggda lägenheter, kommer att ge en positiv effekt på stadens långsiktiga energianvändning. Byggprocessen från markanvisning till verifiering av energianvändningen efter inflyttning löper dock under en tidsmässigt lång period. Detta gör enligt vår bedömning att resultatet inte kommer att kunna utläsas före 2019, utan först under nästkommande miljöprogramsperiod 2020-2023.

Vi föreslår därför att en översyn bör göras av målangivelsen utifrån de nya förutsättningarna.

1.3 Långtgående energieffektivisering ska genomföras vid större ombyggnader

Vi anser att föreslagen uppföljningsansvarig bör ändras från att ansvaret för detta ska innehas av enskilt bolag, till att uppföljningsansvaret ska finnas hos Energicentrum inom Miljöförvaltningen. Energicentrum har överblick över stadens totala energianvändning och har kompetens för att kunna hantera en fortlöpande uppföljning med en enhetlig och kvalitetsäker metodik.

1.4 För nyproducerad byggnad, på av staden markanvisad fastighet, ska energianvändningen vara högst 55 kWh/m² Atemp och år.

Vi vill komplettera med ett tillägg om 5 kWh/m²Atemp och år för byggnader som är större än 50 m² och som till mer än hälften innehåller bostäder om högst 35 m² boarea. Detta innebär 60 kWh/m² Atemp och år för denna typ av byggnader. Tillägget är i linje med Boverkets byggregler BBR 22, som har en lättnad med 10 kWh/m² motvarande ca 10 procent för icke elvärmda byggnader.

I Stockholm planeras under perioden att stort antal smålägenheter som faller inom denna kategori, t ex studentlägenheter och projektet Snabba Hus. Vår erfarenhet är vid verifiering, att energianvändningen är högre i dessa hus. Främst beroende på ett ökat antal badrum och kök med givna ventilationsmängder och värmeavgivande rörinstallationer fördelat på en förhållandevis liten lägenhetsarea.

Kraven som programmet hänvisar till vad gäller energikraven är "Exploateringskontorets handlingsplan för stadens energikrav vid markanvisningar", där en formulering bör förtydligas.

Citat:

- *Energikrav som ska tillämpas vid nya markanvisningar från 1 juli 2012*
Bostäder ska vara max 55 kWh/m² och år för uppvärmning,
tappvarmvatten, komfortkyla och fastighetsenergi vid normalt brukande.
- *I elvärmda hus ska en faktor 2 tillämpas vid viktning av el till uppvärmning,*
komfortkyla samt varmvatten.

I Exploateringskontorets formulering "elvärmda hus" avsågs all el till uppvärmning i de byggnader som markanvisats oavsett nivå ex vis genom värmepump. En liknande formulering finns även i Boverkets byggregler BBR, som avser definitionen av vad som ska klassas som eluppvärmt.

Boverkets definition av eluppvärmd byggnad gäller dock vid en installerad effekt till eluppvärmning över 10 W/m² Atemp och år. Detta kan leda till missförstånd vid tolkning hur uppräknningen ska ske med faktor 2.

Vi förordar därför att antingen Boverkets definition tillämpas, alternativt att formuleringen "elvärmda hus" utgår i Exploateringskontorets krav vad gäller uppvärmning med el.

1.5 Stadens egen energiproduktion baserad på solenergi ska öka

Svenska Bostäder har under de senaste två åren installerat närmare 6 000 m² solceller och bidragit till att göra Järva till Sveriges mest solcellstäta stadsdel. Vi har också installerat solceller på nybyggnationen i Annedal.

Installationerna utvärderas för närvarande och det kan konstateras att en del tekniska brister finns i komponenterna, som måste klarläggas innan fortsatta installationer. Som även påpekas i målangivelsen, är detta även avhängigt av nuvarande och framtida skatteregler.

Detta gör att Svenska Bostäders reserverar sig mot målsättningen att öka våra solcellsinstallationer med femtio procent.

4. Resurseffektiva kretslopp

4.2 Avfall som uppkommer ska tas omhand resurseffektivt

Svenska Bostäder ser positivt på ambitionen att fortsätta utveckla stadens avfallshantering. Under kommande år kommer mycket arbete behöva genomföras för att implementera matavfallsinsamling i alla våra fastigheter. För att underlätta införandet av separat matavfallsinsamling på så många platser som möjligt anser vi att det är viktigt att

staden tar hänsyn till platsbehov för matavfallsinsamling redan i planarbetet inför nybyggnation. I anslutning till befintlig bebyggelse är det viktigt att vid behov få tillgång till stadens mark för placering av insamlingskärl på lämplig plats.

Svenska Bostäder har arbetat mycket med att rationalisera bort nycklar och istället använda andra passersystem. Dessa system fungerar inte på bottentömmande behållare och vi anser att det vore olyckligt att införa separata nycklar enbart för matavfall. Vi önskar därför att kravet på lås på bottentömmande matavfallsbehållare tas bort.

I ett flertal av våra fastigheter är det inte möjligt att få till separat matavfallsinsamling på ett lämpligt sätt. Stadens kapacitet för insamlingsmetoden "Gröna påsen" är därmed avgörande för om det ska vara möjligt att erbjuda alla våra hyresgäster system för insamling av matavfall.

5. Giftfritt Stockholm

5.4 Stadens användning av kemiska produkter som innehåller utfasningsämnen och prioriterade riskminskningsämnen ska minska

Svenska Bostäder ser positivt på den höga ambitionsnivån gällande att rensa bort och undvika farliga kemikalier och vi framhåller följande:

- Rapportering till stadens nya kemikaliesystem bör kunna göras via Byggarubedömningens projektverktyg. Vi arbetar redan i dagsläget med att bedöma förvaltningsprodukter i detta verktyg.
- Enligt uppgift ska förbrukade mängder (internt i bolaget och av leverantörer som genomför arbete i vår verksamhet) rapporteras för samtliga kemikalier i det nya kemikaliesystemet. Detta innebär orimligt mycket arbete och bör begränsas till relevanta produktgrupper, förslagsvis de som innehåller oönskade ämnen

6. Sund inomhusmiljö

6.1 Radonhalterna inomhus ska understiga 200 Bq/m³ luft i stadens flerbostadfastigheter och lokaler för arbetsplatser och undervisning

Svenska Bostäder arbetar aktivt enligt de anvisningar som Miljöförvaltningen och Stålsäkerhetsmyndigheten (SSM) fastställt och vi överensstämmer även med de intentioner kommande program har vad gäller radonhalterna inomhus.

Vi vill dock framhålla några punkter, som vi anser behöver ses över.

- Målvärdena för andelen fastigheter som ska understiga 200 Bq/m³ luft, bör ändras till andelen byggnader.
- Indikatorn hänvisar till SSM att ny mätning ska utföras efter tio år, men i föreläggande innevarande år från miljö- och hälsoskyddsnämnden erfordras

ingen ny mätning om denna första mätning har skett för om år 1999. Bör förtydligas.

- Vi anser att ett tioårsintervall är befogat på de byggnader som uppvisat förhöjda halter och sedan åtgärdats, för att säkerställa resultatet. Utöver dessa lägenheter kan ett 15-års intervall vara rimligt och då utföras i de lägenheter som inte kom ifråga vid första mätperioden.
- Om ett tioårsintervall skall tillämpas, måste omfattningen av andelen lägenheter som ska mätas anges.

Indikator 6.4 Andel av stadens byggnader som är miljöklassade

Svenska Bostäder anser att arbetssättet med att kvalitetssäkra miljöprestandan i fastigheter genom att använda Miljöbyggnads kriterier är bra och vi har för avsikt att tillämpa detta arbetssätt framförallt i nybyggnation. Vi ställer oss dock tveksamma till målsättningen att certifiera en så stor andel av stadens byggnader och i en så hög takt. Vi har totalt cirka 1300 byggnader i vårt bestånd, av dessa är fyra certifierade och sju preliminärt certifierade.

Att under 2016 certifiera 20 procent av Svenska Bostäders befintliga byggnader motsvarar en kostnad på 7,8 miljoner kronor enbart i avgifter till SGBC för registrering och granskning.

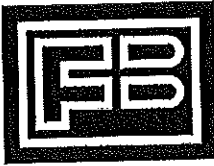
Till detta kommer avsevärda konsultkostnader.

En rimligare ansats är att sätta mål för andelen nybyggda och ombyggda hus som ska certifieras, baserat på de byggnader som hitintills är föremål för certifiering.

AB Svenska Bostäder

Pelle Björklund
VD

Yngve Green
Energiansvarig

Remissvar Miljöprogram 2016-2019

2016-01-08

KONTAKT

Helena Ulfsparre
Miljöchef
08-737 22 42
helen.ulfsparre@familjebostader.com

Underremiss Stockholms Miljöprogram 2016-2019

Sammanfattning

Familjebostäder anser att det nya miljöprogrammet är väl genomarbetat och bolaget stödjer framlagt förslag om väsentligaste miljömål för att nå ett hållbart Stockholm. De främsta synpunkterna på miljöprogrammet är följande:

Inom miljömålet Hållbar energianvändning föreslår Familjebostäder att:

- Målet för energieffektivisering ses över då investeringar för nyproduktion framöver kommer prioriteras före investeringar för energieffektivisering.
- Energimålet för nyproduktion och mindre lägenheter (< 35 kvm) föreslås var 60 kWh/kvm och år och uppräknat jämfört normalstora lägenheter enligt BBR 22.

Inom miljömålet Resurseffektiva kretslopp föreslår Familjebostäder att:

- Stockholm Vatten får som uppgift att leverera månadsvis statistik om insamlad matavfallsmängd till alla Stockholm stads verksamheter som berörs av målet, för kontinuerlig uppföljning av resultat.
- Kampanjer samordnas av Stockholm Vatten för alla verksamheter i Stockholm stad som i sin tur gemensamt deltar i kommunikationsinsatser om förbättrad matavfallsinsamling.

Inom miljömålet Giftfritt Stockholm föreslår Familjebostäder att:

- Ett nytt miljöprogram för byggprojekt för Stockholm stad tas fram under 2016 för att, utöver att använda Byggvarubedömningen för miljöbedömning av byggvaror, definierar övriga prioriterade miljökrav.
- Registrering av utfasningsämnen och riskminskningsämnen, de farligaste kemikalierna, som används i stadens verksamheter ska prioriteras för att leva upp till miljö- och arbetsmiljölagstiftningen, och att fokus på detaljerad redovisning som t ex årsförbrukning bör koncentreras på de farligaste kemikalierna, men inte alla.

Inom miljömålet Sund inomhusmiljö förslår Familjebostäder att:

- Kontroll av radon vart 10:e år ska göras på fastighet som tidigare har uppvisat förhöjda radonhalter (som efter åtgärd och efterföljande mätning är godkänd). Kontrollen ska göras för att säkerställa att radonåtgärden fungerar över tid. Övriga fastigheter som inte tidigare uppmätt förhöjda radonhalter kontrolleras med längre intervall, exempelvis vart 20:e år.
- Indikatorn för Miljöklassade byggnader beräknas utifrån det utfall som finns för Stockholm stad för 2015 och att därefter nya målnivåer tas fram.

Bakgrund

Stockholm Miljöprogram har remitterats från Miljörörelsen till koncernledningen i Stockholm stad. Genom underremiss till samtliga dotterbolag och intressebolag har synpunkter anhållits kring vad som framförs i remissen.

Remissen handlar om Stockholm s stads nya miljöprogram för perioden 2016-2019. Miljöprogrammet är uppbyggt kring 6 övergripande miljömål:

- Hållbar energianvändning
- Miljöanpassade transporter
- Hållbar mark- och vattenanvändning
- Resurseffektiva kretslopp
- Giftfritt Stockholm
- Sund inomhusmiljö

Dessa mål är i sin tur uppdelade i 30 delmål som beskriver hur nämnder och styrelser förväntas bidra till att miljömålen nås. För uppföljning finns även 40 indikatorer för att följa upp utvecklingen av miljöarbetet.

Familjebostäder har deltagit i processen för utformning av det nya miljöprogrammet och har kunnat lämna synpunkter under arbetets gång. Familjebostäder anser att det nya miljöprogrammet är väl genomarbetat och bolaget stödjer framlagt förslag om väsentligaste miljömål för att nå ett hållbart Stockholm. Härmed lämnas synpunkter på relevanta delar i miljöprogrammet, för respektive miljömål och dess indikatorer.

Miljömål 1 - Hållbar energianvändning

Familjebostäder delar uppfattning att det är prioriterat att fortsätta med att energieffektivisera befintligt bestånd samt att ställa höga krav på energiprestanda i nyproduktion och vid ombyggnad.

1.2 Staden ska genom energieffektiviseringar minska energianvändningen i den egna verksamheten med minst tio procent till år 2020

Det befintliga beståndet ska enligt miljöprogrammet och delmål 1.2 energieffektiviseras med 10% under perioden och indikatorerna för köpt energi för värme, komfortkyla och varmvatten finns fastställda i bilaga 3 till miljöprogrammet, för programperioden. Nivåerna för indikatorerna bedömer Familjebostäder vara realistiska och tekniskt möjliga att nå, men det kräver extraresurser och att investeringar, som finansiellt inte är lönsamma, behöver prioriteras för att nå målet. De tillgängliga resurserna är begränsade och bolagets uppdrag, att prioritera nyproduktion, gör att målet är mycket svårt att nå inom programtiden. Familjebostäder föreslår även att staden utvärderar

om inte resurserna för energieffektiviseringar skulle kunna användas mer miljöeffektivt genom att resurserna t ex flyttas till Fortum för att utfasa kolkraft. Familjebostäder föreslår därför att en översyn av målet genomförs.

1.4 För nyproducerad byggnad, på av staden markanvisad fastighet, ska energianvändningen vara högst 55 kWh/m² och år.

Att tillåta krav på högre energiprestanda för mindre lägenheter är i linje med BBR 22 och uppräknas med 10% från grundkravet. Dimensionerande ventilationsflöden för badrum och kök medför att mindre lägenheter får högre total luftväxling än norm, vilket i sin tur ökar energibehovet per kvadratmeter jämfört normalstora lägenheter.

Familjebostäder föreslår följande kompletterande krav för mindre lägenheter, såsom studentlägenheter och ungdomsbostäder, för att kunna hålla nere produktionskostnaden och därmed hyror:

Flerbostadshus som till övervägande delen (>50 % Atemp) innehåller lägenheter med en boarea om högst 35 m² vardera ska byggnadens specifika energianvändning inte överstiga 60 kWh/m² Atemp och år.

Miljömål 4 - Resurseffektiva kretslopp

Familjebostäder delar uppfattningen att det mest miljövänliga sättet att öka hushållningen med material är att förhindra uppkomsten av avfall. I våra byggprojekt arbetar vi aktivt med att minska avfallsmängden genom måttbeställning av byggvaror och återtagningssystem.

4.2 Avfall som uppkommer ska tas om hand resurseffektivt

Vi genomför insatser för att förbättra sorteringen av avfall, både i byggprojekt och i förvaltning. Mer än hälften av Familjebostäders hyresgäster har tillgång till matavfallssortering. Vi baserar vårt matavfallssystem i huvudsak på separat insamling av matavfall genom djupbehållare.

Vi kan konstatera att trots att många av våra hyresgäster har tillgång till insamlingssystem för matavfall så samlas ingen stor andel av uppkommen matavfallsmängd in. Vi vill poängtera att stadens mål för mängden matavfall som ska samlas in är väldigt höga. För lägenhetshushåll är dessa målnivåer betydligt svårare att nå än t ex för villahushåll, eftersom hur nära man har till insamlingskärl påverkar viljan att samla in matavfall. Familjebostäders anser att bolagets potential ligger i ökade satsningar på information och statistik samt kampanjer för att öka den insamlade matavfallsmängden.

Familjebostäder föreslår att Stockholm Vatten får som uppgift att leverera månadsvis statistik om insamlad matavfallsmängd till alla Stockholm stads verksamheter som berörs av målet, för kontinuerlig information om resultat.

Familjebostäder föreslår att kampanjer samordnas av Stockholm Vatten för alla verksamheter i Stockholm stad som i sin tur gemensamt deltar i kommunikationsinsatser om förbättrad matavfallsinsamling.

Miljömål 5 - Giftfritt Stockholm

Familjebostäder delar uppfattningen att arbetet för ett giftfritt samhälle är minst lika prioriterat som arbetet för att minska klimatpåverkan.

5.3 Användningen av bygg- och anläggningsvaror som innehåller miljö- och hälsofarliga ämnen ska minska

I samtliga av Familjebostäder byggprojekt ställs krav sedan flera år på att använda Byggvarubedömningen för miljöbedömning av byggvaror och att enbart använda godkända produkter. Därför anser Familjebostäder att det finns potential att ställa högre miljökrav på byggprojekt än enbart krav på att använda Byggvarubedömningen.

I tidigare miljöprogram fanns uttalade riktlinjer för specifika ämnen som skulle undvikas och material som föreskrevs. Under 2000-talet togs dessutom ett program för miljöanpassat byggande "Myran" fram. I dessa båda program framställdes krav på bl a att PVC, koppar och zink skulle undvikas samt krav på halogenfritt kablage och FSC – märkta träslag. I samband med att byggnadstakten ökar i Stockholm stad anser Familjebostäder att en uppdatering av samtliga miljökrav vid byggande behövs.

Familjebostäder föreslår att ett nytt miljöprogram för byggprojekt för Stockholm stad tas fram under 2016.

5.4 Stadens användning av kemiska produkter som innehåller utfasningsämnen och prioriterade riskminskningsämnen ska minska

Familjebostäder delar uppfattningen att registrering av utfasningsämnen och riskminskningsämnen, de farligaste kemikalierna, som används i stadens verksamheter är prioriterad för att leva upp till miljö- och arbetsmiljölagstiftningen.

Familjebostäders förslag är att fokus på detaljerad redovisning som t ex årsförbrukning bör koncentreras på de farligaste kemikalierna, men inte alla, för att undvika en kostnadsdrivande effekt. Förutsättningar för kvalitetssäkrade uppgifter finns om redovisning inriktas på kemiska produkter som innehåller utfasningsämnen och prioriterade riskminskningsämnen. För övriga kemiska produkter, som tvål och diskmedel mm, föreslås att redovisning görs av produkter men inte mängder.

Miljömål 6 - Sund inomhusmiljö

Familjebostäder delar uppfattningen att en god inomhusmiljö har stor betydelse för människors hälsa och komfort.

6.1 Radonhalterna inomhus ska understiga 200 bq/m3 luft i stadens flerbostadsfastigheter och lokaler för arbetsplatser och undervisning

Förslaget är att fastighetsägaren kontrollerar radon minst vart 10:e år för respektive fastighet och åtgärdar vid radonhalter som överstiger 200 Bq/m3 luft med efterföljande kontrollmätning enligt Strålsäkerhetsmyndighetens mätmetoder.

Familjebostäder föreslår att kontroll av radon vart 10:e år ska göras på fastighet som tidigare har uppvisat förhöjda radonhalter (som efter åtgärd och efterföljande mätning är godkänd). Kontrollen ska göras för att säkerställa att radonåtgärden fungerar över tid. Övriga fastigheter som inte tidigare uppmätt förhöjda radonhalter kontrolleras med betydligt längre intervall, t ex vart 20:e år.

Indikator 6.4 Andel av stadens byggnader som är miljöklassade

Miljöklassning ger ett kvitto på viktiga kvaliteter hos en byggnad vad gäller energi, inomhusmiljö och material.

Certifiering av byggnader är ett bra system för att säkerställa en hållbar byggnad men det är ett omfattande och kostsamt arbete som ligger på certifiering. Familjebostäder

har ambitionen att uppnå Miljöbyggnad Silver i vår nyproduktion, dock utan certifiering i normalfallet. I Familjebostäders egen plan för miljöklassning är målet att två fastigheter ska miljöklassas enligt Miljöbyggnad under programperioden.

I föreslaget miljöprogram anges målet för indikatorn är att andel av stadens byggnader som är miljöklassade ska öka från 20% till 50% under programperioden.

Familjebostäder föreslår att målnivåerna för indikatorn ses över då miljökravet bedöms kunna uppnås utan kostnadsdrivande certifiering. Förslaget är att indikatorn beräknas utifrån det utfall som finns för Stockholm stad för 2015 och att därefter nya målnivåer tas fram.

AB Familjebostäder

Anette Sand, VD

Datum
2016-01-12

Diarienummer
2015 0592

Remissvar avseende "Stockholms miljöprogram 2016-2019"

Micasa Fastigheter har fått rubricerat ärende på underremiss av Stockholms Stadshus AB. Remissvaret ska besvaras senast 2016-01-14. Remissen kommer att anmälas i Micasa Fastigheters styrelse.

Bakgrund

I budget för 2015 uppdrog kommunfullmäktige till kommunstyrelsen att ta fram ett förslag till miljöprogram för perioden 2016-2019.

Arbetet med att ta fram föreliggande förslag till miljöprogram har skett i en arbetsgrupp under ledning av stadsledningskontoret med stöd av miljöförvaltningen. Arbetsgruppen har till sin hjälp haft sex miljömålsgrupper med representanter för stadens förvaltningar och bolag som ställt sin expertkompetens till förfogande för projektorganisationen och föreslagit nya delmål och indikatorer. Sammantaget har ca 50 personer från drygt 20 förvaltningar och bolag ingått i grupperna. Micasa Fastigheters miljöansvarig har deltagit i arbetet.

Det nya miljöprogrammet har ambitionen att flytta fram positionerna för stadens miljöarbete. I enlighet med kommunfullmäktiges budget har delmål och indikatorer skärpts i förhållande till nuvarande program.

Kommunfullmäktige förväntas ta beslut om miljöprogrammet i början av år 2016 vilket innebär att indikatorer i Budget 2016 kan komma att justeras utifrån samråds- och beslutsprocessen.

En särskild satsning på kommunikation av miljöprogrammet kommer att göras under ledning av kommunstyrelsen för att nå ut så brett som möjligt och för att nå programmets mål.

Micasa Fastigheters synpunkter

Micasa Fastigheter ställer sig i huvudsak positiva till stadens miljöprogram. Att ett större fokus läggs på att följa upp miljömålen är bra och en förutsättning för att de ska nås.

Bolaget vill trycka på vikten av att bra anvisningar och mallar tas fram så som beskrivs i remissen.

Micasa Fastigheter skulle föredra att all rapportering görs via stadens integrerade system för ledning och styrning (ILS) som används av stadens alla verksamheter och att sammanställande förvaltning/bolag hämtar informationen där istället för att skicka rapporter.

Arbetet med miljöprogrammet 2016 kan försvåras av att programmet inte var färdigt i god tid innan budget. Även om Micasa Fastigheter redan planerat in vissa delar så finns det inte möjlighet att lägga till de kostnader det skulle innebära att miljöklassa 20 % av fastighetsbeståndet.

I övrigt vill Micasa Fastigheter framföra följande under respektive rubrik i programmet

1. Hållbar energianvändning

1.4 För nyproducerad byggnad, på av staden markanvisad fastighet, ska energianvändningen vara högst 55 kWh/m² och år.

Micasa Fastigheter vill här se en dispens på kravet på 55 kWh/m² och år gällande smålägenheter för att följa lättnader i Boverkets byggregler.

4. Resurseffektiva kretslopp

Micasa Fastigheter anser att en komplettering av styckets första mening kan ge en tydligare beskrivning.

"Det mest miljövänliga sättet att öka hushållningen med material är att förhindra uppkomsten av avfall".

Vill man öka hushållningen med material är det av stor vikt ur miljöperspektiv att använda mindre mängd material, inte bara förhindra uppkomst av avfall.

Gällande indikatorerna så bör dessa ligga i samma ordning som själva målen, dvs "andelen farligt avfall i hushållsavfallet" bör ligga längst ner eftersom 4.3 är målet för "farligt avfall ska inte förekomma i hushållsoporna" så att det blir tydligt att dessa hänger samman.

Att systemet med optisk sortering införs är en förutsättning för att Micasa Fastigheter ska nå målet om matavfallsinsamling. Bolaget efterfrågar mer och tydligare information om vilka fastigheter som ska ingå och när det kan bli aktuellt med optisk sortering.

5. Giftfritt Stockholm

Att arbeta målmedvetet med kemikaliekrav är bolagets nästa stora utmaning och inom detta område behövs kompetensutveckling. Uppföljningen inom detta område är komplicerat eftersom information gällande produkter ofta är bristfällig.

5.2 Innehållet av miljö-och hälsofarliga ämnen i upphandlade varor och tjänster ska minska

Tydlig information efterfrågas här hur det är tänkt att information om ämnen på kandidatförteckningen ska samlas in och sammanställas. Micasa Fastigheter använder idag systemet Byggvarubedömningen och önskar att samtliga produkter kunde rapporteras via det systemet och inte bara byggprodukter.

6. Sund inomhusmiljö

Gällande indikatorn om andel byggnader som ska vara miljöklassade så anser Micasa Fastigheter att ett sådant arbete blir mycket svårt att genomföra med befintliga resurser. Under 2016 har bolaget räknat med att en fastighet kommer att certifieras.

Alla Micasa Fastigheters byggprojekt utgår från kraven i Miljöbyggnad nivå silver. Hittills har bolaget inte haft ambition att certifiera annat än nyproduktion och större ombyggnationer som anses lämpliga. Att certifiera 20% av fastighetsbeståndet skulle kräva omfattande resurser såväl i personal som certifieringskostnader. I dagsläget finns inte några budgetmedel avsatta för detta ändamål.

Att bara certifiera befintliga byggnader utan att genomföra förbättrande åtgärder anser inte Micasa Fastigheter vara välinvesterade pengar. Målet borde vara relaterat till nybyggnation och större ombyggnader.

6.1 Radonhalten inomhus ska understiga 200 Bq/m³ luft i stadens flerbostadsfastigheter och lokaler för arbetsplatser och undervisning

Micasa Fastigheter ställer sig tveksamma till att radonmätningar ska göras var 10:e år. Att mäta och sedan återkommande följa upp de fastigheter där man tidigare mätt upp ett värde över 200 Bq bedöms säkerställa målet.

Med vänlig hälsning

Micasa Fastigheter i Stockholm AB

Maria Mannerholm
VD

Stockholmshem

Underremiss: Förslag till Stockholms stads miljöprogram 2016-2019, D Nr 30-1200/2014

AB Stockholmshem (Stockholmshem nedan) får härmed avge följande yttrande över rubricerat ärende.

Bakgrund

Miljöroteln har remitterat rubricerat underlag till Stockholms Stadshus AB som i sin tur anhåller om Stockholmshems synpunkter på materialet.

Förslag till Stockholms stads miljöprogram (miljöprogrammet nedan) innehåller sex miljömål, 30 delmål och 40 indikatorer. Programmet avser perioden 2016-2019. Sedan tidigare är miljöprogrammet integrerat med stadens ledningssystem och miljöprogrammet är därför en viktig del av verksamhetsstyrningen för Stockholmshem. Indikatorer och mål i miljöprogrammet bildar grund för verksamhetsplanering inom Stockholmshem på samma sätt som indikatorer och mål från andra ägardirektiv via stadens budget.

Föreliggande miljöprogram föreslås ersätta det nuvarande miljöprogrammet.

Förslaget

I miljöprogrammet beskrivs sex miljömål som kopplar till delmål och indikatorer. De respektive målen har i varierande grad påverkan på arbetet i olika delar av stadens verksamhet. De sex delmålen är:

- Hållbar energianvändning
- Miljöanpassade transporter
- Hållbar mark- och vattenanvändning
- Resurseffektiva kretslopp
- Giftfritt Stockholm
- Sund inomhusmiljö

Våra synpunkter

Stockholms stads bostadsbolag har på olika sätt varit involverade i processen att ta fram förslaget till miljöprogram och våra synpunkter har till del beaktats. Vårt yttrande tar därför bara upp sådant där vi har en avvikande åsikt i sakfrågan eller där vi anser att något behöver förtydligas.

1. Hållbar energianvändning

Stockholms hem välkomnar att staden prioriterar fortsatt minskning av mängden köpt energi och att delmål 1.2 och 1.3 är definierade som just mängden köpt energi. Gällande delmålet 1.4 om energianvändning för nyproduktion framgår inte hur energianvändningen ska definieras. Stockholms hem menar att även det delmålet bör uttryckas som mängden köpt energi.

Stockholms hem har genom ett framgångsrikt arbete minskat energianvändningen successivt under en lång tid. I miljöprogrammet anges att mängden köpt energi ska minskas med minst tio procent till år 2020. Det är ett mål som Stockholms hem bedömer som tekniskt möjligt men ekonomiskt utmanande att nå. I bilaga 3 som beskriver tillhörande indikator anges att målet för samtliga bostadsbolag för 2016 ska vara 156 kWh/m², år. Ingen anpassning skulle i det fallet göras till vilket utgångsläge respektive bolag har. Stockholms hem föreslår att basvärdet för energibesparingar utgår från respektive bolags startvärde och att mål och indikatorer sätts med det som utgångspunkt.

Stockholms hem föreslås svara för samordnad uppföljning av delmål 1.3 om energieffektivisering vid större ombyggnader. Det synes vara det enda fallet i miljöprogrammet där ett bolag utses att svara för uppföljning av delmål. Delmålet har ett genomförandansvar fördelat på totalt fem bostadsbolag samt Fastighetsnämnden. Vi anser att stadens Energicentrum är bäst lämpade att hantera uppföljningen på ett effektivt och kvalitetssäkert sätt.

Delmål 1.4 om energianvändning i nyproducerade bostäder bör kompletteras med ett tillägg om minst 5 kWh/m² och år för byggnader som är större än 50 m² och som till mer än hälften innehåller bostäder om högst 35 m² boarea. Detta innebär 60 kWh/m² och år för denna typ av byggnader. Tillägget är i linje med Boverkets byggregler BBR 22, som har en lättnad med 10 kWh/m² motvarande ca 10 procent för icke elvärmda byggnader.

4. Resurseffektiva kretslopp

Stockholms hem välkomnar ambitionen att vidare utveckla stadens avfallshantering. Som bostadsbolag har vi en viktig roll att medverka till målen om resurseffektivitet uppnås. För att nå delmålet om att 70 % av det uppkomna matavfallet samlas in separat krävs att alla hyresgäster har möjlighet att sortera ut matavfall. Stockholms hem har goda erfarenheter av försöken med olika former av matavfallsinsamling, såväl "bruna påsen" som matavfallskvarnar är välfungerande insamlingsystem. Vi ser dock att stadens kapacitet att bygga ut insamlingsmetoden "Gröna påsen" är avgörande och att föredra då den ger ett snabbt och kostnadseffektivt införande.

5. Giftfritt Stockholm

Stockholmskem välkomnar ambitionsökningen kring arbetet med rensa bort och undvika farliga ämnen i kemiska produkter. Gällande delmål 5.4 om minskning av utfasningsämnen och riskminskningsämnen ställs omfattande, för Stockholmskem delvis nya krav på dokumentation och rapportering till stadens kemikaliecentrum. I dialog med kemikaliecentrum har vi under hösten 2015 framfört önskemål om och fått gehör för att denna rapportering ska möjliggöras genom Byggvarubedömningens projektverktyg.

6. Sund inomhusmiljö

Det anges i miljöprogrammet att andelen fastigheter som understiger en radonhalt om 200 Bq/m³ luft ska ökas från 70 procent 2016 till 100 procent 2019. Stockholmskem anser att indikatorn bör utformas så att den istället för andel fastigheter utformas så att den avser andel lägenheter. Att som föreslaget ange indikatorn på fastighetsnivå medför att en enstaka mätning påverkar utfallet för en hel fastighet på ett olyckligt sätt. Om indikatorn istället definieras som "andel lägenheter" erhålls en mer representativ bild av status. Det ger också operativ vägledning till bolagets arbete att minska förekomsten av radon i inomhusluften.

Avseende indikatorn "Andel av stadens byggnader som är miljöklassade" anges i miljöprogrammet att målvärdet för 2016 är 20 procent som sedan succesivt ska öka till 50 procent för 2019. Stockholmskem har läst miljöprogrammet så att miljöklassning ska göras fullt ut till certifierad byggnad, förträdesvis med metod enligt Miljöbyggnad. Ambitionen om 20 procent av stadens byggnader till 2016 skulle bara för Stockholmskem innebära att uppemot 200 byggnader ska miljöcertifieras under året. Det innebär en mycket omfattande och kostsam hantering. Bara certifieringsavgifter skulle summeras till 5,5 miljoner kronor, därutöver tillkommer avsevärda konsultkostnader. Stockholmskem anser att ambitionshöjningen kring miljöbyggnad är vällovlig. Den föreslagna nivån och takten är dock mycket ambitiös och kan inte mötas utan mycket kraftfulla omprioriteringar och resursförstärkningar.

Stockholmskem föreslår istället att mål formuleras för andelen nybyggda och ombyggda hus som ska certifieras.

Med vänlig hälsning
AB STOCKHOLMSHEM

Eva Nygren
VD

Skolfastigheter i Stockholm AB

Stockholm, 2016-01-14

Vår referens: Ulrika Broman

Remiss av förslag till Stockholms stads miljöprogram 2016-2019 dnr 303-1200/2014

Miljöroteln har remitterat rubricerad remiss till koncernledningen för Stockholms Stadshus AB, vilka i sin tur som underremiss tillställt SISAB ärendet för besvarande.

Bakgrund

Kommunfullmäktige har gett kommunstyrelsen i uppdrag att ta fram ett förslag till miljöprogram för perioden 2016 -2019. Förslaget innefattar sex miljömål, 30 delmål och 40 indikatorer. Det nya programmet ska, i likhet med det föregående programmet, integreras i stadens system för ledning och uppföljning av verksamhet och ekonomi, ILS.

Sammanfattning

SISAB är i stort sett positivt till förslaget och arbetar i stort sett redan med sina miljöaspekter på det sätt som programmet föreskriver. SISAB ser gärna vissa förtydliganden när det gäller det fortsatta arbete med att förankra och genomföra programmet. SISAB har också en del synpunkter och förbättringsförslag som redovisas för respektive målområde, exempelvis att energieffektiviseringar vid ombyggnader måste vara kostnadseffektiva och att krav på ventilationsuppgradering till dagens standard kan ge konsekvenser för kapaciteten för lokaler.

SISAB:s synpunkter och arbetssätt

SISAB har tagit del av ovanstående remiss och ställer sig i huvudsak bakom förslaget. Tydlighet, samsyn och samordnad uppföljning av miljöarbetet inom staden är värdefullt och SISAB ser positivt på detta. SISAB arbetar sedan lång tid ambitiöst med miljöfrågor och ser flera kopplingar mellan remissförslaget och vårt eget miljöprogram. I vårt "Miljöprogram för SISAB 2016", antaget av SISAB:s styrelse i dec 2015, beskrivs våra miljömål och -aktiviteter samt hur uppföljning går till. Programmet revideras årligen och finns på SISAB:s hemsida.

Processen kring stadens miljöprogram

Arbetet med förslaget har skett med hjälp av arbetsgrupper till vilka sammanlagt ca 50 personer från olika förvaltningar och bolag varit inbjudna. SISAB har deltagit i tre av grupperna. Engagemang och tid som lades ner i arbetet varierade stort mellan olika förvaltningar och bolag. Troligen behöver mandat och resurser för miljöarbetet ses över på många förvaltningar och bolag. Fortsatt samarbete och erfarenhetsutbyte mellan förvaltningar och bolag kan också vara avgörande för ett bra genomförande och bör därför stödjas och uppmuntras.

SISAB vill framhålla vikten av framtida kommunikationsinsatser kring programmet. Chefer, miljösamordnare etc behöver hjälp med att kommunicera mål och aktiviteter till berörda medarbetare för att skapa motivation och förståelse. Ett sätt kan vara en digital utbildning som kan anpassas och byggas på med utgångspunkt från förvaltningens/bolagets/enhetens egna miljömål och aktiviteter.

Rapportering av målresultat

Förslaget utser uppföljningsansvariga nämnder och bolag på ett annorlunda sätt än i tidigare miljöprogram. Exempelvis kan ett bostadsbolag utpekas som ansvarig för samla in och sammanställa övriga fastighetsbolags arbete. SISAB utgår ifrån att behövliga resurser att samordna och samla in underlag tillförs. Det måste också vara tydligt vad den uppföljningsansvariga nämnden har för mandat och ansvar om de övriga inte "levererar" som önskat.

Uppföljningen av delmålen ska, enligt förslaget, bli tydligare och ge snabbare genomslag i budgetprocessen. Utifrån den beskrivning av systematiken som ges på sidan 6 ser SISAB en risk att arbetet blir mer resurskrävande jämfört med idag. En nyckel till framgångsrikt arbete är att det finns en organisation för miljöarbetet på alla nivåer och att det ges kompletterande anvisningar som är tydliga och väl förankrade hos alla berörda.

Det är otydligt hur stadens inriktningsmål, verksamhetsområdesmål och övergripande miljömål hänger samman. Kopplingarna mellan miljömål och indikatorer, inte minst ansvarsinlägget, kan också redovisas tydligare. SISAB noterar att det i vissa kapitel föreslås betydligt fler mål och indikatorer än vad som var tanken när arbetet med förslaget startade.

Redigering

Förslaget hade vissa brister av redaktionell art, vilket försvårade läsningen:

- vissa textstycken var röda utan förklaring
- en indikator ser ut att oavsiktligt ha transformerats till rubrik (överst sid 19)
- faktatext tycks oavsiktligt ha blivit punkter under "Delmålet innebär att:" (sid 35).
- För närmare beskrivning av indikatorerna hänvisades till en särskild excelfil.

Hållbarhet

Det står i programmet att det ska vara ryggraden i stadens arbete inom den ekologiska dimensionen av hållbarhet. Ett resonemang om stadens arbete med *social* hållbarhet (CSR) saknas helt, t ex om det går att hitta samordningsmöjligheter.

Synpunkter på målområde 1 - Hållbar energianvändning

En viktig aspekt som borde stå i energikapitlet är att energibesparingar aldrig får ske på bekostnad av inomhusmiljön. Detta står nu bara i innemiljökapitlet.

Delmål 1.1. SISAB följer sedan flera år upp sina koldioxidutsläpp från energianvändning och tjänsteresor, vilket redovisas i årsredovisningen. För att fler förvaltningar/bolag själva ska kunna planera och följa upp sina insatser föreslår SISAB att staden tar fram ett gemensamt, lättarbetat verktyg.

1.2: Minskningen av energi, minst 10 %, är inte relaterad till yta eller befolkningsutveckling, detta borde det finnas ett resonemang om. Förklara även begreppet "försåld el".

1.3: Det är bra med ett skärpt energimål för ombyggnader, dock bör man vara medveten om att energieffektivisering inte alltid är kostnadseffektivt i alla byggnader, det gäller t ex gamla förskolor från 70-talet. Fastighetens förväntade livslängd måste kunna räknas in. Det kan också behöva vara en viss storlek på projektet. SISAB vill också påpeka att det är orimligt med målnivån 100 % redan 2016 på indikatorn "Andel större ombyggnader...", då indikatorn avser färdigställda ombyggnader.

1.4: SISAB:s arbetar idag dels utifrån kravet 55 kWh/m² i nyproduktion, dels att byggnaderna ska uppnå Miljöbyggnadscertifiering nivå silver. SISAB vill påpeka vikten av att ställa krav på *uppföljning* av den faktiska energianvändningen under byggnadens drift – något som krävs vid certifiering. SISAB anser att förslaget till miljöprogram bör ha ett resonemang kring fördelarna med miljöcertifiering i energikapitlet.

1.5: SISAB är positivt till ökad solenergiproduktion och planerar att under 2016 bygga nya solcellsanläggningar på Thorildsplans gymnasium och Kvickentorpsskolan.

Synpunkter på målområde 2 - Miljöanpassade transporter

Delmål 2.3 och 2.4: SISAB vill betona vikten av att skolor och förskolor i ett tidigt skede finns med i planeringen av nya stadsdelar. Det ska vara möjligt att uppnå en god miljö fri från trafikbuller och -föroreningar. Barn och föräldrar ska kunna ta sig till skolan/förskolan på ett säkert sätt till fots, cykel eller med kollektivtrafik. SISAB ser en kraftig minskning av sina koldioxidutsläpp från sina tjänsteresor under 2015 som en följd av olika åtgärder. Vi ställer också krav på entreprenörers bilar och maskiner. Det remitterade förslaget anger många indikatorer men ingen som speglar (och uppmuntrar) förvaltningars och bolags eget miljöarbete inom transportområdet.

Synpunkter på målområde 3 - Hållbar mark- och vattenanvändning

När det gäller hållbar markanvändning vill SISAB påpeka vikten av stora gårdar för skolor och förskolor. Detta borde betonas tydligt i miljöprogrammet. Gårdarna kan vara en resurs även för boende i närområdet som park- och lek område. Om tillräckligt mycket mark tilldelas kan naturlig grönska och ekosystem bevaras. Slitagetåliga material som asfalt och fallskyddsgummi behöver då inte användas i samma omfattning som idag.

Lokalt omhändertagande av dagvatten förutsätter större naturområden och en helhetsplanering tillsammans med omgivande infrastruktur. En enskild skoltomt kan sällan lösa detta enbart inom den egna fastigheten.

När det gäller gröna tak vill SISAB påpeka risken för problem med fuktskador i byggnaden och att underhåll och skötsel av taket kan ge ökade förvaltningskostnader. SISAB har samlat erfarenheter och slutsatser kring gröna tak genom ett utvecklingsprojekt.

Synpunkter på målområde 4 - Resurseffektiva kretslopp

SISAB ställer krav på sortering och återvinning av rivnings- och byggavfall och följer upp utfört arbete årligen. Sortering av bl a matavfall och förpackningar sker också på SISAB:s kontor. Återvinning kan ibland försvåras eller omöjliggöras av att materialet är förorenat, detta gäller inte minst schaktmassor.

Synpunkter på målområde 5 - Giftfritt Stockholm

5.3: SISAB arbetar sedan många år med att ställa krav på miljöbedömning och dokumentation av byggvaror genom Byggvarubedömningen. Sedan några år ingår även utemiljöprodukter av plast och gummi, bl a fallskyddsgummi, i bedömningskravet.

5.4: När det gäller PVC-golv i förskolor arbetar SISAB systematiskt tillsammans med Kemikaliecentrum (Miljöförvaltningen). Under 2015 har det gjorts provtagningar av ett urval representativa PVC-golv och det har också tagits dammprover i samma rum. Analyser och inventeringar fortsätter 2016 och en handlingsplan kan därefter tas fram. SISAB ser mycket positivt på att vikten av att säkerställa en god städning lyfts fram i förslaget.

Synpunkter på målområde 6 - Sund inomhusmiljö

Rent allmänt kan konstateras att SISAB arbetar med samtliga dessa frågor - radon, fuktsäkerhet, buller och luftkvalitet - sedan länge. Inom samtliga dessa områden görs uppföljningar som årligen redovisas i SISAB:s årsredovisning. Det kan också konstateras att definitionerna på vad som är sund inomhusmiljö och god luftkvalitet är oklara, men att man i miljöprogrammets indikatorer har tagit fram de definitioner som är möjliga att följa upp vilket är gott nog. Den första indikatorn i detta målområde/kapitel är "Stadens arbetslokaler ska högst inrymma de antal personer som ventilationen är dimensionerad för". SISAB tolkar det som att även skollokaler ingår, men detta kan göras tydligare. Här vill SISAB också förtydliga att lokalerna ska inrymma högst det antal personer som ventilationen är dimensionerad för *enligt dagens standard*, d v s inte vad den var dimensionerad för när den byggdes. Detta innebär att om verksamheten vill inrymma fler personer i lokalen än ventilationen från början var dimensionerad för så krävs det en omprojektering av ventilationssystemet. SISAB bedömer dock att ett sådant krav skulle få stora konsekvenser. Det skulle troligen innebära en minskning av antalet tillgängliga arbetsplatser inom stadens lokaler.

Indikatorn om miljöklassning känns inkastad på slutet och är inte närmare beskriven. Ett tydligare begrepp, som idag oftast används, är *miljöcertifiering*, i stället för miljöklassning. Miljöcertifiering - oavsett typ - berör fler ämnesområden än inomhusmiljön. Vid Miljöbyggnadscertifiering ingår t ex även energi och materialval.

Därför borde hänvisningar och resonemang kring miljöcertifiering finnas i fler kapitel, t ex kapitlet om Hållbar energianvändning.

Med vänlig hälsning
SISAB, Skolfastigheter i Stockholm AB

tf Vd Per Backe

Remiss av Stadens Miljöprogram 2016 - 2019

Stockholm Vatten AB:s svar på denna remiss skickas härmed ut för synpunkter för att senare kunna anmälas till bolagets styrelse.

ÄRENDET

I budget för 2015 uppdrog kommunfullmäktige till kommunstyrelsen att ta fram ett förslag till miljöprogram för perioden 2016-2019. Förslaget innefattar sex miljömål samt 30 delmål och 40 indikatorer. Ansvar för genomförande och uppföljning av målen i miljöprogrammet är fördelade efter rådighet för att genomföra målen.

Miljöprogrammet är sedan 2008 integrerat i stadens system för ledning och uppföljning av verksamhet och ekonomi, ILS. Integreringen innebär att genomförande och uppföljning av miljöprogrammets delmål sker i respektive nämnd- och styrelses verksamhetsplan. Nämnd eller styrelse med utpekat ansvar för ett delmål har ansvar för att i sin verksamhetsplan formulera ett lämpligt nämndmål, samt indikatorer och/ eller aktiviteter som följer upp delmålet i miljöprogrammet.

Stockholms stads miljöprogram gäller från 2016 till och med utgången av 2019.

Miljöprogrammet är uppbyggt kring 6 övergripande miljömål

1. Hållbar energianvändning
2. Miljöanpassade transporter
3. Hållbar mark- och vattenanvändning
4. Resurseffektiva kretslopp
5. Giftfritt Stockholm
6. Sund inomhusmiljö

Dessa mål är i sin tur uppdelade i 30 delmål som beskriver hur nämnder och styrelser förväntas bidra till att miljömålen nås. För uppföljning finns även 40 indikatorer för att följa upp utvecklingen av miljöarbetet.

FÖRSLAG TILL GENOMFÖRANDE OCH UPPFÖLJNING FÖR MILJÖPROGRAMMET

Genomförande och uppföljning av miljöprogrammets delmål sker i respektive nämnd- och styrelses verksamhetsplan. Nämnd eller styrelse med utpekat ansvar för ett delmål har ansvar för att i sin verksamhetsplan formulera ett lämpligt nämndmål, samt indikatorer och aktiviteter som följer upp delmålet i miljöprogrammet.

I en del fall styrs genomförandet genom olika riktlinjer. Dessa redovisar hur miljöprogrammet konkret ska genomföras. Hit hör t.ex.

- Stockholms åtgärdsplan för klimat och energi 2016-2020 (under arbete). Detta blir en riktlinje för att uppnå delmålet: 1.1 Staden ska verka för att utsläppen av växthusgaser minskar till högst 2,3 ton per invånare till år 2020.
- Stockholms stads kemikalieplan som redovisar hur staden ska nå flera av delmålen inom Giftfritt Stockholm.
- Stockholms stads handlingsplan för god vattenstatus, som är riktlinje för att uppnå delmålet 3.2 god status ska uppnås i stadens vattenförekomster

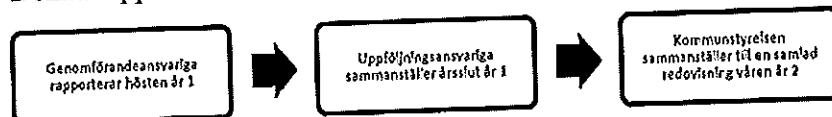
Uppföljning

En viktig del i uppföljningen sker genom 40 indikatorer. En indikator har till uppgift att på ett kvantitativt sätt redovisa uppfyllelsen av ett miljömål, d.v.s. den speglar en mätbar avgränsad företeelse inom målet. Samtliga indikatorer i Miljöprogrammet beslutas av kommunfullmäktige. Därvid läggs fast både indikatorns innehåll, målvärden och vilka nämnder och bolagsstyrelser som ska rapportera. De olika indikatorerna i miljöprogrammet följs upp genom stadens integrerade ledningssystem av kommunstyrelsen. De följs upp i samband med tertialrapporter och verksamhetsberättelser precis som med annan uppföljning av verksamheten och budget. Här finns möjligheter för nämnder och bolagsstyrelser att kommentera indikatorernas resultat.

Om det behövs kan också kommunstyrelsen uppmana och anmoda nämnder och styrelser att vidta åtgärder för att uppnå dessa.

I förslaget utpekas för varje delmål den nämnd eller bolag som har det sammanhållna uppföljningsansvaret för delmålet. De nämnder och bolag som ska bidra till att delmålet genomförs har att rapportera till den uppföljningsansvariga nämnden eller bolagsstyrelsen. Denna rapport ska lämnas för pågående år (år 1) under hösten t.ex. i samband med tertialrapport 2. Därvid ska anges en prognos för om delmålet kommer att nås, förslag på förändringar eller kompletteringar för att det lättare ska kunna klaras. De indikatorer i Stockholms Stads miljöprogram som Stockholm Vatten ansvarar för uppföljningen av redovisas i Bilaga 1, därutöver kan Stockholm Vatten behöva ta fram egna indikatorer som rapporteras i ILS och/eller internt.

Den uppföljningsansvariga nämnden/bolaget ska sammanställa alla genomförandeansvarigas arbete. Därvid ska det lämnas en samlad redovisning med en bedömning om hur det går att nå delmålen samt ett samlat förslag till förändringar och åtgärder som den uppföljningsansvariga nämnden anser behövs för att delmålet ska kunna nås. Denna sammanställning med förslag till åtgärder ska redovisas för respektive nämnd eller bolagsstyrelse samt överlämnas till kommunstyrelsen för vidare hantering. Denna rapport lämnas t.ex. i samband med verksamhetsberättelsen (år 1).

Målarbetet

Där en nämnd eller bolag har ett genomförande ansvar skall det framgå i verksamhetsplanerna vad som kommer att göras för att uppnå (del)målen. Nedan redovisas de delmål där Stockholm vatten har ett genomförandeansvar och/eller rapporteringsansvar.

DELMÅL SOM SPECIFIKT GÄLLER STOCKHOLM VATTEN

Delmål (Hållbar energianvändning)

1.1 STADEN SKA VERKA FÖR ATT UTSLÄPPEN AV VÄXTHUSGASER MINSKAR TILL HÖGST 2,3 TON PER INVÅNARE TILL ÅR 2020

1.2 STADEN SKA GENOM ENERGIEFFEKTIVISERINGAR MINSKA ENERGIANVÄNDNINGEN I DEN EGNA VERKSAMHETEN MED MINST TIO PROCENT TILL ÅR 2020

Stadens samtliga nämnder och styrelser ansvarar för genomförandet av delmålet. Stadshus AB med stöd av Miljö- och hälsoskyddsnämnden/ energicentrum ansvarar för samordnad uppföljning av delmålet.

1.5 STADENS EGEN ENERGIPRODUKTION BASERAD PÅ SOLENERGI SKA ÖKA

Följande nämnder och kommunala bolag ansvarar för genomförandet av delmålet: AB Svenska Bostäder, AB Familjebostäder, AB Stockholms hem, SISAB, Micasa Fastigheter i Stockholm AB, Fastighetsnämnden, Idrottsnämnden, Stockholms Hamn AB, Stockholm Vatten AB, Stockholm Parkering AB och Stockholm Globe Arena Fastigheter AB. Fastighetsnämnden med stöd av Miljö- och hälsoskyddsnämnden/energicentrum ansvarar för samordnad uppföljning av delmålet.

Delmål (Miljöanpassade transporter)

2.5 FOSSIL ENERGI I TRANSPORTSEKTORN SKA MINSKA

- T.ex Verka för en ökad biogasproduktion och en ökad andel biogas i fordonsgasen

Någon indikator, specifikt kopplad till biogasproduktionen är inte föreslagen till KF. Följande nämnder och kommunala bolag ansvarar för genomförandet av delmålet: Miljö- och hälsoskyddsnämnden, trafiknämnden, exploateringsnämnden, servicenämnden, Stockholm Vatten AB samt Stockholms hamn AB.

Delmål (Hållbar mark- och vattenanvändning)

3.1 SÄRBARHETER I STADSMILJÖN TILL FÖLJD AV ETT KLIMAT I FÖRÄNDRING SKA FÖREBYGGAS

Någon specifik indikator för Stockholm Vatten är inte föreslagen till KF. Stadsbyggnadsnämnden, miljö- och hälsoskyddsnämnden, exploateringsnämnden, trafiknämnden, Stockholm Vatten AB, fastighetsnämnden och stadens fastighetsbolag har genomförandeansvar. Stadsbyggnadsnämnden har ansvar för samordnad uppföljning av delmålet.

3.2 GOD STATUS SKA UPPNÅS I STADENS VATTENFÖREKOMSTER

Exploateringsnämnden, fastighetsnämnden, miljö- och hälsoskyddsnämnden, stadsbyggnadsnämnden, stadsdelsnämnderna, trafiknämnden och Stockholm Vatten AB har genomförandeansvar. Miljö- och hälsoskyddsnämnden i samverkan med Stockholm Vatten har ansvar för samordnad uppföljning av delmålet.

3.4 VID STADSUTVECKLING SKA EKOSYSTEMTJÄNSTER FRÄMJAS FÖR ATT BIDRA TILL EN GOD LIVSMILJÖ

Stadsbyggnadsnämnden, exploateringsnämnden, fastighetsnämnden, trafiknämnden, idrottsnämnden, stadsdelsnämnderna, utbildningsnämnden, Miljö- och hälsoskyddsnämnden, Stockholm Vatten AB, stadens bostadsbolag har

genomförandeansvar. Exploateringsnämnden ansvarar för samordnad uppföljning av delmålet.

3.5 NÄR STADEN VÄXER SKALL SKA DEN BIOLOGISKA MÅNGFALDEN STÄRKAS OCH UTVECKLAS
Stadsbyggnadsnämnden, trafiknämnden, idrottsnämnden, miljö- och hälsoskyddsnämnden, fastighetsnämnden, stadsdelsnämnderna och Stockholm Vatten AB har genomförandeansvar. Exploateringsnämnden har ansvar för samordnad uppföljning av delmålet.

Delmål (Resurseffektiva Kretslopp)

4.1 STADENS VERKSAMHETER SKA FÖREBYGGA UPPKOMSTEN AV AVFALL
Samtliga nämnder och styrelser har genomförandeansvar. Miljö- och hälsoskyddsnämnden ansvarar för samordnad uppföljning av delmålet.

4.2 AVFALL SOM UPPKOMMER SKA TAS OM HAND RESURSEFFEKTIVT
Samtliga nämnder/styrelser har genomförandeansvar. Stockholm Vatten AB ansvarar för samordnad uppföljning av delmålet.

4.3 FARLIGT AVFALL SKA INTE FÖREKOMMA I HUSHÅLLSSOPORNA
Samtliga nämnder/styrelser har genomförandeansvar. Miljö- och hälsoskyddsnämnden och Stockholm Vatten har ett utökat ansvar med tillsyn och/eller information. Stockholm Vatten AB ansvarar för samordnad uppföljning av delmålet.

Delmål (Giftfritt Stockholm)

5.1 SPRIDNINGEN AV MILJÖ- OCH HÄLSOFARLIGA ÄMNEN FRÅN HUSHÅLL, HANDEL, BYGGANDE OCH ANDRA AKTÖRER SKA MINSKA

Miljö- och hälsoskyddsnämnden, Stockholm Vatten AB, och stadsdelsnämnderna har genomförandeansvar för delmålet. Stockholm Vatten AB med stöd av miljö- och hälsoskyddsnämnden/kemikaliecentrum ansvarar för samordnad uppföljning av delmålet.

5.2 INNEHÅLLET AV MILJÖ- OCH HÄLSOFARLIGA ÄMNEN I UPPHANDLADE VAROR OCH TJÄNSTER SKA MINSKA

Samtliga nämnder och styrelser som upphandlar varor, tjänster och entreprenader har genomförandeansvar. Servicenämnden ansvarar för samordnad uppföljning av delmålet med stöd av miljö- och hälsoskyddsnämnden/kemikaliecentrum.

5.3 ANVÄNDNINGEN AV BYGG- OCH ANLÄGGNINGSVAROR SOM INNEHÅLLER MILJÖ- OCH HÄLSOFARLIGA ÄMNEN SKA MINSKA

Exploateringsnämnden, AB Svenska Bostäder, AB Familjebostäder, AB Stockholmshem, SISAB, MICASA, Stockholm Vatten AB, stadsbyggnadsnämnden, SGAF, Stockholms hamnar, Stockholm parkering, trafiknämnden, stadsdelsnämnderna, idrottsnämnden och fastighetsnämnden. Exploateringsnämnden ansvarar för samordnad uppföljning av delmålet med stöd av miljö- och hälsoskyddsnämnden/kemikaliecentrum.

5.4 STADENS ANVÄNDNING AV KEMISKA PRODUKTER SOM INNEHÅLLER UTFASNINGÄMNEN OCH PRIORITERADE RISKMINSKNINGÄMNEN SKA MINSKA

Genomförandeansvar: Delmålet berör alla nämnder och styrelser som använder märkningspliktiga kemiska produkter. Miljö- och hälsoskyddsnämnden/kemikaliecentrum ansvarar för samordnad uppföljning av delmålet.

Synpunkter på miljöprogrammet.

Programmet är tydligt och strukturerat med en väl definierad uppföljningsprocess, vilket underlättar för förvaltningarna och bolagen att ta fram åtgärder inom sina respektive verksamhetsområden. Delmålen och indikatorer är relevanta. Tanken med en tidigarelagd uppföljning i samband med prognos 2 är bra, men det kan bli svårt att sätta prognos på ett mål om statistiken endast inhämtas årligen. Prognosen kan baseras på vilka åtgärder som genomförts, men det kan ändå bli en låg prognossäkerhet för många mål och troligen svårt att besluta om nya eller korrigerande åtgärder

Hållbar energianvändning- Stockholm Vattens energianvändning kommer att öka i samband med Stockholms Framtida Avloppsrening då nya och mer energikrävande teknik ska införas, även befolkningsökningen i sig innebär en ökad energianvändning. Vinsten blir istället bättre rening vilket gynnar andra miljömål och kommande lagkrav. Ökningen kommer troligtvis ligga i intervallet 10-15% av Stockholm Vattens energianvändning idag (som ligger runt 160 GWh/år) dock utan att öka utsläppen av växthusgaser. Stockholm Vatten har sedan länge en energi- och klimatstrategi som styr mot en hållbar energianvändning, denna strategi med dess mål och indikatorer bör då ersätta delmål 1.1 till 1.3 för Stockholm Vatten.

För målet Hållbar Mark- och Vattenanvändning är vattenfrågan central. Hanteringen av vatten påverkar och påverkas av markanvändningen (inklusive gator och vägar) som i sin tur påverkar boendemiljö, klimatsäkring och kvaliteten på dagvatten. Stockholm Vatten saknar styrningen av, och kopplingen till vattenfrågorna i miljöprogrammet. Det är frågor som skär genom klimatarbete, dagvattenstrategi och vattenprogram och som berör flertalet förvaltningar och samtliga delmål för målet hållbar mark- och vattenanvändning.

En av indikatorerna för målet om Giftfri Miljö behöver ändras. Det gäller den om antal ämnen i slam som uppvisar sjunkande eller oförändrade halter i slam. Vissa av de ingående ämnena visar mycket varierande värden eller ligger ofta under rapporteringsgränsen och det är därför omöjligt att beteckna de halterna som vare sig ökande, minskande eller oförändrade. Dessa ämnen (DINP och DIDP) föreslås utgå ur indikatorn som i stället föreslås lyda Antal av 15 utvalda ämnen och ämnesgrupper som uppvisar sjunkande eller oförändrade halter i slam. Det bör vidare tydligt uttalas vad värdena ska jämföras mot – sjunkande/oförändrade i förhållande till vad? Vi föreslår att jämförelsen görs mot medelvärdet för treårsperioden närmast före programperioden alltså 2013-15. Och värdena ska fortfarande anges som löpande treårsmedelvärden.

Målvärden föreslås vara

2016: 14 av 15, 2017: 14 av 15, 2018: 15 av 15, 2019: 15 av 15

När det gäller målet Resurseffektiva Kretslopp bör förslagen på hur delmålen kan nås förtydligas genom avgränsningar. Följande skrivningar föreslås (ny text kursiverad)

För delmål 4.1

Återanvända *icke förorenade* schaktmassor för att undvika uttag av outnyttjade naturresurser.

För delmål 4.2

Staden ska som fastighetsägare skapa möjligheter för hyresgästerna att sortera ut matavfall och förpackningar.

Under förutsättning att staden har insamlingsansvaret skall staden skall verka för att intäkterna från förpackningsavgifter kan komma fastighetsägare till del om de inrättar källsorteringsmöjligheter inom fastigheten.

Insamlingen och omhändertagande av matavfall innebär en stor utmaning för Stockholm Vatten och stadens verksamheter både som möjliggörare och föredöme För att nå målet och för att staden ska vara ett föredöme måste 100 % av stadens verksamheter ha matavfallsinsamling. Förslag till delmål och indikator:

4.x	<i>Andel av stadens egna verksamheter och bolag som samlar in matavfall</i> <i>Beskriver hur långt stadens verksamheter/bolag kommit med insamling av matavfall i de lokaler där detta uppkommer:</i> <i>Mätmetod*: Antalet pentryn/kök/hushåll med matavfallsinsamling delat med totala antalet pentryn/kök/hushåll där matavfall uppkommer, på förvaltningen, enheten, bolaget.</i> <i>Källa: Räknas och inrapporteras i ILS</i> <i>Rapportering: Inrapporteras av resp. verksamhet/enhet/bolag</i> <i>Målvärde 2016: utgångsvärde, mäts första gången</i> <i>Målvärde 2017: 50%</i> <i>Målvärde 2018: 70%</i> <i>Målvärde 2019: 80%</i> <i>Målvärde 2020: 100%</i> <i>Genomförandeansvar: samtliga nämnder/styrelser</i> <i>Samordnat uppföljningsansvar: Stockholm Vatten</i>
-----	---

Alt. förslag för att minska arbetsbördan på förvaltningsnivå är att man mäter antalet hämtställen (i stället för verksamheter) med matavfallsinsamling i jämförelse med totala antalet hämtställen.

Rapportering: Inrapporteras av resp. verksamhet/enhet/bolag
Målvärde 2016: utgångsvärde, mäts första gången
Målvärde 2017: 50%
Målvärde 2018: 70%
Målvärde 2019: 80%
Målvärde 2020: 100%

Genomförandeansvar: samtliga nämnder/styrelser

Samordnat uppföljningsansvar: Stockholm Vatten

Motivtext:

Stadens mål är att 70% av det uppkomna matavfallet ska samlas in 2020. För att nå målet och för att staden ska vara ett föredöme måste 100 % av stadens verksamheter ha matavfallsinsamling

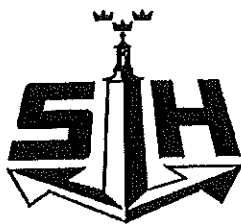
Med vänlig hälsning

Lars Lindblom
Miljöchef
VD- STAB

Tel: 08 52212450
lars.lindblom@stockholmvatten.se

Bilaga 1 Indikatorer som skall rapporteras

INDIKATORER FÖR RESPEKTIVE (DEL)MÅL	BESKRIVNING AV INDIKATOR
Hållbar energianvändning	
Årlig energiproduktion baserad på solenergi (MWh)	Indikatorn avser all el- och värmeenergi som producerats med stadens egna anläggningar.
Köpt energi (GWh)	Beskrivning av indikatorn: KF-indikator. Indikatorn avser all köpt energi för uppvärmning och kyla samt för all el- och gasanvändning exklusive energi till stadens fordon.
Miljöanpassade transporter	
Sålda fossila bränslen	Nyckeltalet visar den fossila energin i försäljningen av drivmedel för vägtrafik i Stockholms län.
Hållbar mark- och vattenanvändning	
Andel vattenförekomster som följer miljö kvalitetsnormerna för ekologisk status. (Stockholm Vatten ger underlag till Miljöförvaltningen som är samordnande rapporteringsansvarig)	Indikatorn beskriver hur många vattenförekomster i Staden som följer miljö kvalitetsnormerna för ekologisk status i förhållande till det totala antalet. Underlaget hämtas ur VISS. Indikatorn är beroende av hur genomförandet av de åtgärder som pekas ut i de lokala åtgärdsprogrammen fortlöper. I dagsläget (2015) når 25 % av vattenförekomsterna god ekologisk status. Huvuddelen av dem ska nå god status till 2021 respektive 2027.
Resurseffektiva kretslopp	
Mängden hushållsavfall per person (Stockholm Vatten samordnande rapporteringsansvarig)	Beskriver hur stor mängd hushållsavfall per person som kommer in genom de olika insamlingssystemen. Mätmetod: Antal kg/invånare. Med hushållsavfall avses hushållsavfall och därmed jämförligt avfall enligt Miljöbalkens definition (SFS 1998:808), inklusive förpackningsmaterial, tidningar och farligt avfall (inkl. batterier och el-avfall). Årssiffrorna för året innan finns tillgängliga i april året efter.
Andel matavfall till biologisk behandling av förväntad uppkommen mängd. (Stockholm Vatten samordnande rapporteringsansvarig)	Visar hur stor del av den totala uppkomna mängden matavfall som samlas in i staden.
Andel farligt avfall i hushållsavfall (Stockholm Vatten samordnande rapporteringsansvarig)	Mäter det som inte sorteras ut och hamnar felaktigt i soppåsen. Farligt avfall, apoteksavfall, elavfall, elektronik och batterier ska lämnas för separat hantering.
Giftfritt Stockholm	
Andel bygg- och anläggningsentreprenader i stadens regi som uppfyller stadens krav avseende användning av Byggvarubedömningen (BVB)	Indikatorn avser andelen avslutade bygg- och anläggningsentreprenader (ny-, om och tillbyggnad) per år i stadens regi som arbetat i BVB och har en digital loggbok (BVBs projektplats).
Antal av 17 utvalda ämnen som uppvisar sjunkande eller oförändrade halter i slam (Stockholm Vatten samordnande rapporteringsansvarig)	En stor del av de kemikalier som används i varor och kemiska produkter i samhället når reningsverken via avloppsvatten och dagvatten. Reningsverken kan inte behandla svårnedbrytbara ämnen och många av dem hamnar därför i det slam som produceras vid reningen.

STOHAB
2016-01-28

Till Stockholms Hamn AB:s styrelse

Remiss av Förslag till Stockholms stads miljöprogram 2016-2019

Bakgrund

Stockholms Hamnar har beretts möjlighet att lämna synpunkter på förslaget på Stockholms stads miljöprogram 2016-2019. Miljörörelsen har remitterat förslaget till Stockholms Stadshus AB som i sin tur remitterat ärendet till dotterbolagen. Remissen ska vara besvarad senast 2016-01-14 men Stockholms Hamnar har önskat och beviljats anstånd att skicka in slutliga synpunkter 2016-01-28 för att ärendet ska kunna behandlas i styrelsen.

I budgeten för 2015 gav kommunfullmäktige kommunstyrelsen i uppdrag att ta fram förslag till nytt miljöprogram för perioden 2016-2019. Miljöprogrammet är ett stadsövergripande styrdokument som bryter ner kommunfullmäktiges verksamhetsområdesmål i uppföljbara delmål. Stadens övergripande miljömål formuleras tillsammans med andra politiska mål i stadens budget. Miljöprogrammet blir då ett styrdokument för stadens miljöarbete som samtliga nämnder och styrelser ska förhålla sig till.

Miljöprogrammet är sedan 2008 integrerat i stadens system för ledning och uppföljning av verksamhet och ekonomi, ILS. Integreringen innebär att genomförande och uppföljning av miljöprogrammets delmål sker i respektive nämnd- och styrelses verksamhetsplan. Miljöprogrammet 2016-2019 innebär att arbetet blir ännu mer integrerat i stadens budget och beslutsprocess än tidigare.

Jämfört med nuvarande miljöprogram innebär förslaget till nytt miljöprogram skärpta mål och höjda ambitioner. Förslaget omfattar sex miljömål som är nedbrutna i 30 delmål. Till detta finns 40 indikatorer för att mäta och följa upp att arbetet är på rätt väg för att nå miljömålen.

De sex miljömålen är:

- Hållbar energianvändning
- Miljöanpassade transporter
- Hållbar mark- och vattenanvändning
- Ökad resurshållning
- Giftfritt Stockholm
- Sund inomhusmiljö

I förslaget pekas, för varje delmål, en nämnd eller ett bolag ut som har ett sammanhållet uppföljningsansvar för delmålet. De nämnder och bolag som ska bidra till att delmålet genomförs ska rapportera till den uppföljningsansvariga nämnden eller bolagsstyrelsen, som i sin tur rapporterar till kommunstyrelsen. Bara de nämnder och bolagsstyrelser som har störst påverkan måste rapportera en viss indikator.

Arbetet med att ta fram förslaget har skett i en arbetsgrupp under ledning av stadsledningskontoret med stöd av miljöförvaltningen. Till sin hjälp har arbetsgruppen haft sex stycken miljömålsgrupper med representanter för stadens förvaltningar och bolag. Stockholms Hamnar har varit representerade i gruppen "Miljöeffektiva transporter".

Förslaget till Stockholm stads miljöprogram 2016-2019 finns att ladda ner i sin helhet på Insyn:
<http://insynsverige.se/stockholm-sthlnshamnar>

Stockholm Hamn AB:s synpunkter

Stockholms Hamnar välkomnar förslaget till nytt miljöprogram för 2016-2019 som innebär en skärpning i miljömålen och en högre ambitionsnivå vad gäller miljöarbetet inom Stockholm stad. Det är positivt – och nödvändigt – med tydliga mål för att få till en bättre miljö i Stockholm, och programmet visar på en tydlig gemensam, viljeinriktning från stadens sida vad gäller miljöarbetet.

Stockholms Hamnar har egna uppsatta mål för verksamheten exempelvis vad gäller energianvändning och fossiloberoende. I förslaget på nytt miljöprogram berör vissa mål och delmål Stockholms Hamnar direkt medan i andra målområden står Stockholms Hamnar inte uttryckligen nämnd. Stockholms Hamnar arbetar dock mot de mål och riktlinjer som satts upp av staden. Ett exempel från liggande förslag på miljöprogram är målet om att tillhandahålla en sund inomhusmiljö. Målet och tillhörande delmål riktas framför allt till fastighetsbolagen inom staden, men Stockholms Hamnar som ju också har ett fastighetsbestånd, arbetar redan aktivt med att skapa sunda inomhusmiljöer för hyresgästerna i enlighet med beskrivningen i målområdestexten.

En generell synpunkt som Stockholms Hamnar vill framföra är att dokumentet i större utsträckning måste tydliggöra och utveckla vad som ingår i begreppet "genomförandeansvar" samt vilka nämnder och bolag som ska rapportera vilka indikatorer.

Under varje delmål anges vilken nämnd eller bolagsstyrelse som ansvarar för den samordnade uppföljningen av målet samt vilka övriga nämnder och bolagsstyrelser som har genomförandeansvar. I vissa fall anges att samtliga bolag/nämnder har genomförandeansvar men i andra fall är närmast berörda bolag/nämnder uttryckligt nämnda. Stockholms Hamnar har genomförandeansvar i 11 delmål, antingen genom att stå uttryckligt nämnd eller genom att det angetts att "samtliga styrelser och nämnder".

Ambitionen i det nya miljöprogrammet är, enligt Stadsledningskontorets tjänsteutlåtande, att arbetsbelastningen ska minska genom att bara de nämnder och bolagsstyrelser som har störst påverkan måste rapportera en indikator. Vad Stockholms Hamnar kan utläsa är det två indikatorer som Hamnen ska rapportera i ILS:

- Årlig energiproduktion baserad på solenergi (MWh)

- Andel bygg- och anläggningsentreprenaden i stadens regi som uppfyller stadens krav avseende användning av Byggarubedömningen.

Stockholms Hamnar önskar en tydligare beskrivning av vad som förväntas av bolagen och nämnderna gällande genomförande, rapportering och uppföljning av miljöprogrammet utöver rapporteringen av indikatorerna. Under varje delmål anges förslag på hur delmålet kan nås, sammanfattat i punktlister. I vissa fall är dessa punkter dock formulerade som förhållandevis tydliga mål i sig. Ett exempel är delmål 4.1 "Avfall som uppkommer ska tas om hand resurseffektivt" där man anger punkter som exempelvis "Alla stadens verksamheter ska sortera ut sitt matavfall till biologisk behandling". Innebär genomförandansvaret att bolagen och nämnderna ska uppfylla/genomföra även dessa punkter?

Även i exceldokumentet som redovisar förslagen på indikatorer behövs förtydliganden. Rad 9 som anger "Nämnder som ska rapportera in" skiljer sig mellan de olika miljömålen. I vissa fall anges enbart den samordnande nämnden/bolaget men i vissa fall anges vilka bolag/nämnder som ska rapportera in indikatorn. Här vore det önskvärt att dokumentet blir mer konsekvent så att det framgår tydligt vem som ska rapportera in vilken indikator.

En detalj i dokumentet är att Stockholms Hamnar ibland omnämns som Stockholms Hamn AB och ibland Stockholms Hamnar. Önskvärt är att Stockholms Hamnar används genomgående i dokumentet.

Nedan redovisas Stockholms Hamnars kommentarer på respektive miljömål.

Hållbar energianvändning

Det övergripande målet om hållbar energianvändning samt delmålen ligger i linje med de mål och ambitioner som Stockholms Hamnar redan har.

Vid upphandling av solcellsanläggningar är det viktigt att titta på hela livscykelanalysen (LCA). Framställningen av solcellspaneler kräver ofta stora mängder energi och i vissa fall kan energin dessvärre vara baserad på fossila källor. I och med att de flesta förvaltningar och bolag använder sig av Grön El är det därför viktigt att välja solcellspaneler som har liten negativ miljöpåverkan, sett ur ett LCA-perspektiv. Önskvärt vore att Staden tar fram riktlinjer för vilka miljökrav som är praktiskt möjliga att ställa vid upphandling av solcellsanläggningar.

Stockholms Hamnar har genomförandansvar för delmål 1.2, "Staden ska genom energieffektiviseringar minska energianvändningen i den egna verksamheten med minst 10 procent till år 2020", men tycks inte vara en av de bolag som ska rapportera in någon indikator. Här bör det ändå påpekas att elanslutning av fartyg, som Hamnen strävar efter att erbjuda där det är praktiskt möjligt, är en positiv miljöåtgärd vad gäller utsläpp till luft och buller, men som de facto markant ökar Hamnens totala energianvändning. Det är därför viktigt att det framgår att fartygens elanvändning inte ska räknas in i Hamnens egna verksamhet.

Miljöanpassade transporter

Stockholms Hamnar välkomnar att sjöfarten och vattenvägarna lyfts fram som kapacitetsstarka och miljömässigt hållbara komplement och alternativ till vägtransporterna. Vattenvägarna har som nämnts i texten potential att utnyttjas i större utsträckning och i Stockholms Hamnar uppdrag ligger att verka för bland annat en utökad kollektivtrafik på vatten. Stockholms Hamnar har genomförandansvar för målet men det framgår inte om och hur uppföljning ska ske.

Hållbar mark- och vattenanvändning

Stockholms Hamnar har genomförandansvar för delmål 3.3 "Stadens vattenområden ska stärkas och utvecklas för både rekreation och biologisk mångfald", men hur detta ska kunna redovisas är oklart. I texten anges bland annat att kajernas användning och utveckling har stor betydelse för rekreation och friluftsliv samt att strandpromenader ska förbättras till sammanhängande och tilltalande stråk. Stockholms Hamnars kajstrategi, antagen av kommunfullmäktige i juni 2015, behandlar bland annat tillgängligheten på kajerna i staden och kajstrategin ligger i linje med beskrivningen av delmålet.

Resurseffektiva kretslopp

Under detta mål anges en rad förslag på åtgärder i punktlister som kan användas för att delmålen ska nås. Som nämns ovan blir det en viss otydlighet om även dessa är mål som ska uppfyllas, åtgärder som ska eftersträvas eller rentav krav?

Under delmål 4.1, att "Stadens verksamheter ska förebygga uppkomsten av avfall" anges i punktlistan om hur delmålet kan nås att "Återanvända schaktmassor för att undvika uttag av outnyttjade naturresurser". Ett bättre uttryck att använda är "jungfruliga" eller "orörda" naturresurser. Annars kan meningen tolkas som att naturresurserna står till förfogande att utnyttjas, men målsättningen är ju att dessa resurser ska förbli orörda.

I punktlistan under delmål 4.2 "Avfall som uppkommer ska tas omhand resurseffektivt" anges att staden som fastighetsägare ska skapa möjligheter för hyresgästerna att sortera ut matavfall vilket även ska mätas och följas upp i en av indikatorerna. Stockholms Hamnar tycks inte vara rapporteringsskyldiga till indikatorn men om detta skulle bli aktuellt vill Hamnen redan här påpeka att det bara är möjligt att redovisa mängder för de hyresgäster som har egna avfallsavtal (vilket är flertalet) om de frivilligt redovisar dessa till Hamnen.

Giftfritt Stockholm

I delmål 5.3 "Användningen av bygg- och anläggningsvaror som innehåller miljö- och hälsofarliga ämnen ska minska" anges att Byggsvarubedömningen (BVB) är det system som ska användas för att bedöma miljöprestanda bla baserat på kemikalieinnehåll. Stockholms Hamnar använder idag "SundaHus" för denna typ av bedömningar vilket har accepterats av staden (Kemikaliecentrum). Hamnen förutsätter att detta system inte behöver bytas till BVB och önskar att det tydligt framgår av både miljöprogrammet och exceldokumentet med förslag på indikatorer att BVB *eller motsvarande/likvärdigt system* ska användas.

I delmål 5.4 "Stadens användning av kemiska produkter som innehåller utfasningsämnen och prioriterade riskminskningsämnen ska minska" anges fyra förslag på åtgärder för hur delmålet kan nås. Dessa är ytterligare exempel på "ska"-formuleringar som Hamnen ställer sig frågande till – är dessa åtgärder ska uppfyllas och hur kommer uppföljning och rapportering av dessa ske? Under detta delmål önskar Hamnen även ett förtydligande om den fjärde punkten i listan, att verksamheter i upphandlingen ska ställa krav på att entreprenörer ska redovisa användning av kemiska produkter, också gäller med start från 2017, precis som den tredje punkten.

Förslag

Styrelsen föreslås besluta

att som svar på remissen åberopa och överlämna upprättat tjänsteutlåtande.

att omedelbart justera ärendet.

Stockholm den 11 januari 2016

Johan Castvall
VD

Yttrande över Stockholms Miljöprogram 2016 - 2019

Sammanfattning

Stokab anser att remitterat förslag till Miljöprogram för åren 2016 - 2019 utgör ett effektivt verktyg för ett sammanhållet miljöarbete inom Stockholms stads hela kommunkoncern. Genom att, enligt vad som anges i Miljöprogrammet, fokusera på de utmaningar som ligger inom Stockholms stads ansvarsområde skapas goda förutsättningar för nämnder och bolag att integrera miljöarbetet inom de egna verksamheterna.

Stokabs moderna och framtidssäkra fibernät möjliggör att, både på kort och lång sikt, främja utvecklingen mot ett långsiktigt hållbart samhälle. En viktig förutsättning för att uppnå stora delar av Miljöprogrammets mål, främst målet om miljöanpassade transporter, är en väl utbyggd IT-infrastruktur, tillgänglig för alla på likvärdiga villkor. Med ett operatörsneutralt fibernät som ger tillgång till i princip obegränsad kapacitet skapas optimala möjligheter för så kallade gröna IT-lösningar - lösningar som direkt möjliggör optimering och minimering av såväl fysiska resor som energieffektiva smarta lösningar. Ett sådant exempel är att effektivisera styr- och reglerlösningar i fastighetsförvaltningen samt andra tekniska lösningar för energieffektivisering. Ett annat är möjligheten att tillhandahålla trafikinformation i realtid som möjliggör optimering av transportsystem och förbättrad framkomlighet.

Stokabs strategiska inriktning för miljöarbetet är att verka för ett ökat nyttjande av fibernätet i den klimatsmarta nodstruktur som Stokab byggt ut. Genom detta kan såväl transporter som energiförbrukning över tid kan optimeras. En naturlig följd av en ökad användning av nodstrukturen i Stokabs nät är dock att elförbrukningen i noderna, och därmed Stokabs samlade elförbrukning, kommer att öka. De samlade positiva miljöeffekterna för samhället av Stokabs nät och nodstruktur överstiger dock vida effekterna av den ökade elförbrukningen. För Stokabs vidkommande är det därmed angeläget att bolagets elförbrukning ses i ett större miljöpolitiskt sammanhang.

Stokabs synpunkter

Stokab anser att remitterat förslag till Miljöprogram för åren 2016 - 2019 utgör ett effektivt verktyg för ett sammanhållet miljöarbete inom Stockholms stads hela kommunkoncern. Genom att, enligt vad som anges i Miljöprogrammet, fokusera på de utmaningar som ligger inom Stockholms stads ansvarsområde skapas goda förutsättningar för nämnder och bolag att integrera miljöarbetet inom de egna verksamheterna.

En viktig förutsättning för att uppnå stora delar av Miljöprogrammets mål, främst målet om miljöanpassade transporter, är en väl utbyggd IT-infrastruktur, tillgänglig för alla på likvärdiga villkor. Med ett operatörsneutralt fibernät som ger tillgång till i princip obegränsad kapacitet skapas optimala möjligheter för så kallade gröna IT-lösningar - lösningar som

direkt möjliggör optimering och minimering av såväl fysiska resor som energieffektiva smarta lösningar.

Förslaget miljöprogram innehåller 6 miljömål med 30 delmål och 40 indikatorer. Enligt förslaget ska samtliga nämnder och styrelser i sina verksamhetsplaner redovisa hur de avser nå dessa mål och genom uppföljning av mål och indikatorer redovisa hur arbetet går. Enligt Stadsledningskontorets tjänsteutlåtande innebär förslaget till nytt Miljöprogram att uppföljningen av delmålen tydligt kopplas till den som har genomförandeansvar. Stokab välkomnar Stadsledningskontorets förslag till förhållningssätt och vill betona vikten av att miljömål och indikatorer återspeglar de betydande miljöaspekter som är relevanta för respektive verksamhet. Genom att låta detta strategiska förhållningssätt genomsyra framtida styrning och uppföljning i stadens Integrerade Ledningssystem (ILS) skapas goda förutsättningar för att Miljöprogrammet kan hållas aktuellt och verksamt över hela planperioden. Avskaffandet av krav på obligatoriska miljöhandlingsplaner på grund av dess otydliga roll är, enligt Stokab, ett bra exempel på hur ett effektivt miljöarbete inom nämnder och bolagsstyrelser kan stimuleras.

Stokabs moderna och framtidssäkra fibernät möjliggör att, både på kort och lång sikt, främja utvecklingen mot ett långsiktigt hållbart samhälle. Med ett väl utvecklat miljöledningssystem som präglas av ett ständigt förbättringsarbete kan innovativa lösningar utvecklas, exempelvis att ta tillvara överskottsenergi och därmed begränsa energianvändningen.

Den tekniska utvecklingen och tjänsteutvecklingen innebär att ett och samma kommunikationsnät kan används för flera funktioner, vanligast är telefoni, internet, och TV men även videokonferens (HD). Utvecklingen mot att använda kommunikationsnäten för styr- och reglerlösningar i fastighetsförvaltningen samt andra tekniska lösningar för energieffektiviseringen är på stark frammarsch.

För att kunna använda sig av så kallade gröna och smarta IT-lösningar, är tillgången till en modern och framtidssäker IT-infrastruktur av central betydelse. Exempel på gröna IT-lösningar som minskar behovet av fysiska transporter och som möjliggör optimering av transporter:

- Distansarbete (helt eller delvis).
- Trafikinformation i realtid som möjliggör optimering av transportsystemen och miljövänliga val.
- Logistikoptimering av transporter.
- Smart grid, dvs smarta elnät som optimerar elproduktion och konsumtion.
- Tjänster som möjliggör bättre resursutnyttjande, exempelvis pooler av fordon/varor som hyrs/lånas, strömmad media i stället för media i fysiskt format som behöver transport (strömmad musik, video och text i stället för CD, DVD och böcker).

Stokabs nät är uppbyggt med en nodstruktur (600 anläggningar) där kunderna kan placera sin kommunikationsutrustning. I takt med att användningen av nätet ökar, så ökar också elförbrukningen i noderna och därmed även Stokabs samlade elförbrukning. De samlade positiva miljöeffekterna för samhället av Stokabs nät och nodstruktur överstiger dock vida effekterna av den ökade elförbrukningen. Dessa positiva effekter är bland annat:

- Generella för samhället och staden i stort, dvs de effekter som angivits ovan.

- En direkt följd av nodsystemet, vilket möjliggör för Stokabs kunder att placera sin kommunikationsutrustning i Stokabs noder istället för på ett stort antal andra platser. Detta möjliggör en optimering i användningen av utrustningen som bland annat medför mindre elförbrukning än vad som annars hade varit fallet. Härutöver medför detta ett minskat transportarbete för kunden och för Stokabs underleverantörer genom att antalet platser där arbete utförs minskar. Dessutom kan spillvärmen från knutpunkter och större noder användas för uppvärmning av bostäder och lokaler. Den värme som alstras av kunders kommunikationsutrustning tas dessutom tillvara i största möjliga utsträckning. Exempelvis värmer kommunikationsutrustningen i Stokabs största knutpunkt upp gymnasieskolan Östra Real.

Stokabs strategiska uppgift är att säkerställa tillgång på svart fiber på likvärdiga och konkurrensneutrala villkor. Stokabs inriktning för miljöarbetet är att verka för ett ökat nyttjande av fibernätet i den klimatsmarta nodstruktur som Stokab byggt ut. Genom detta kan såväl transporter som energiförbrukning över tid kan optimeras. Ökningstakten av, såväl den direkta som indirekta, elförbrukningen kan därmed begränsas. Därutöver kan den värme som alstras av kundernas utrustning tas tillvara.

En naturlig följd av en ökad användning av nodstrukturen i Stokabs nät är dock att elförbrukningen i noderna, och därmed Stokabs samlade elförbrukning, kommer att öka. De samlade positiva miljöeffekterna för samhället, av Stokabs nät och nodstruktur, överstiger dock vida effekterna av den ökade elförbrukningen. För Stokabs vidkommande är det därmed angeläget att bolagets elförbrukning ses i ett större miljöpolitiskt sammanhang.

Med vänlig hälsning

AB Stokab

Staffan Ingvarsson
Verkställande direktör

Bilaga 9

DNR

**UNDERREMISSYTTRANDE PÅ FÖRSLAG TILL
"STOCKHOLMSTADS MILJÖRAPPORT 2016-2019", DNR 303-
1200/2014**

SGAF sammanfattning av Miljöprogram 2016-2019

SGAF tackar för möjligheten att svara på rubricerad underremiss. SGAF har tagit del av förslag till miljöprogram som sträcker sig från 2016-2019. Vi har i vårt yttrande kommenterat de mål, delmål och indikatorer som påverkar vår verksamhet. SGAF har valt att lämna yttrande på följande mål 1 Hållbar energianvändning, mål 5, Giftfritt Stockholm, mål 6 Sund inomhusmiljö då målen indirekt eller direkt berör verksamheten.

1. SGAF uppfattning kring Miljö mål 1, Hållbar energianvändning och *Växthusgasutsläpp per Invånare, ett delmål* som indirekt berör vår verksamhet och det finns lite oklarheter gällande emissionsberäkningsmodellen som behöver ses över, se kommentar 1.1.1
2. SGAF uppfattning kring Miljö mål 1, Hållbar energianvändning och *Köpt energi*, känns inte som detta delmål får den effekt som efterfrågas d.v.s. att minska energin, se kommentar 1.1.2
3. SGAF uppfattning kring Miljö mål 1, Hållbar energianvändning och *Köpt energi för värme* osv bör omformuleras om så att det omfattar all verksamhet som berörs inom Staden, för att få den effekt som efterfrågas d.v.s. minskad energianvändning, se kommentar 1.1.3
4. SGAF uppfattning kring Miljö mål 1, Hållbar energianvändning och *Andel större ombyggnader där den köpta energin minskat med minst 30 procent*, delmål bör omformuleras se kommentar 1.1.4
5. SGAF uppfattning kring Miljö mål 1, Hållbar energianvändning och *Energianvändning i nyproducerade byggnader* delmålet anses vara bra men finns vissa svårigheter att uppfylla detta, se kommentar 1.1.5
6. SGAF uppfattning kring Miljö mål 1, Hållbar energianvändning och *Årlig energiproduktion baserad på solenergi (MWh) procent*, delmålet är bra, men kanske bör en tydligare begreppsformulering ges, se kommentar 1.1.6

7. SGAF uppfattning kring Miljö mål 5, Giftfritt Stockholm och *Andel prioriterade avtal enligt kemikalleplanen utan avvikelser från ställda kemikallekrav*, detta är ett bra delmål och här bör det ges information till berörda inköpare/upphandlare, se kommentar 1.5.2
8. SGAF uppfattning kring Miljö mål 5, Giftfritt Stockholm och *Andel bygg- och anläggningsentreprenader i stadens regi som uppfyller stadens krav avseende användning av Byggvarubedömningen (BVB)* ett bra delmål som kan kopplas till miljö/kemikalieansvarig inom varje verksamhet, uppfyller även miljöledningssystemets krav på kemikaliehantering se kommentar 1.5.3
9. SGAF uppfattning kring Miljö mål 5, Giftfritt Stockholm och *Antalet kemiska produkter som innehåller utfasningsämnen och som används i stadens verksamheter* bra delmål och följer miljöledningssystemets intentioner, se kommentar 1.5.4
10. SGAF uppfattning kring Miljö mål 6, *Sund Inomhusmiljö* och *Andel av stadens egna fastigheter med byggnader som används för något av ändamålen bostad, arbetsplats eller undervisningslokal som understiger en radonhalt på 200 bq/m³ luft* bra delmål och följer miljöledningssystemets intentioner, se kommentar 1.6.1
11. SGAF uppfattning kring Miljö mål 6, *Sund Inomhusmiljö* och *Andel av stadens egna nyproducerade byggnader fuktsäkerhetsprojekteras enligt ByggaF eller motsvarande*, ett bra delmål som berör vår verksamhet, dock har vi ingen tidigare erfarenhet av ByggaF, men är positiva till metoden, se kommentar 1.6.2
12. SGAF uppfattning kring Miljö mål 6, *Sund Inomhusmiljö* *Andel av stadens byggnader som är miljöklassade*, ett bra delmål som vi är positiva till, se kommentar 1.6.4
13. SGAF uppfattning kring Miljö mål 6, *Sund Inomhusmiljö* och *Stadens arbetslokaler ska högst inrymma de antal personer som ventilationen är dimensionerad för* spännande delmål som vi ser fram emot att följa, se kommentar 1.6.5
14. SGAF uppfattning kring Miljö mål 6, *Sund Inomhusmiljö*, *Skolor med godkänd ventilationskontroll*, detta delmål bör omformuleras så att det berör flera verksamheter, se kommentar 1.6.6

1. Stockholms delmål med kommentarer

För ett hållbart växande Stockholm

Stockholm blev Europas första miljöhuvudstad tack vare en lång och framgångsrik tradition av miljöarbete. Staden beslutade om sitt första miljöprogram redan år 1976. Denna tradition skall fortsätta med höjda ambitioner och nya utmaningar. Miljöprogram 2016-2019 blir stadens nionde i ordningen.

Stockholm växer snabbare än på länge och befinner sig i en intensiv utvecklingsfas där nya bostäder och infrastruktur planeras i hög takt. I en växande storstad blir målkonflikter tydligare och med ett större behov av ett välavvägt miljöprogram. I programmet har ambitionerna för miljöarbetet också höjts ytterligare. Stockholm ska vara ett föredöme för hållbar stadsutveckling och spela en betydelsefull roll som kunskaps- och inspirationskälla för internationellt samarbete.

1.1. Miljömål 1 - Hållbar energianvändning
Nedan är delmål som är kopplade till det övergripande.

1.1.1. Växthusgasutsläpp per invånare (ton CO₂e per invånare)

Kommentar: SGAF berörs av två delar som inte är helt klara i rapporten som detta mål bygger på och utsläppsberäkning¹ som hänvisas till. Beräkningen omfattar inte på ett tydligt sätt arbetsmaskinernas emissioner och denna metod bör utvecklas vilket står beskrivet i rapporten. SGAF använder arbetsmaskiner i form av (Generatorkraft) vid olika evenemang. Icke-våg motorer.

Dieselmotorer som finns i skogsmaskiner klassas som "non-road mobile machinery (NRMM)" och har genom detta egna direktiv att följa. Det är alltså inte samma direktiv som till exempel dieselmotorer för lastbilar. I Europa är direktivet ett EU direktiv med namnet 97/68/EU. Dagens dieselmotorer i arbetsmaskiner (där skogsmaskiner ingår) har regler och krav att följa för att de ska få säljas och brukas. Det är olika regler beroende på vart i världen de saluförs. När det gäller emissionskrav, alltså hur mycket föroreningar en motor får släppa ut så nämns oftast två direktiv, det ena är ett EU direktiv, det andra är direktiv som gäller för USA. I båda direktiven höjs emissionskraven i steg och i det stora hela följer de varandra, de är alltså jämförbara. I EU direktivet sker höjningen i steg och i USA sker det i Tiers (EPA).

Här bör staden utverka riktlinjer som indirekt kommer att påverka detta delmål.

Fjärrkyla har på senare tid fått en större andel av årets specifika energiförbrukning och bör särredovisas, i emissionsberäkningen inkluderas fjärrkyla i uppvärmning² vilket inte känns korrekt.

¹ Stockholms stads utsläppsberäkningar av växthusgaser 2009 sld 5

² Stockholms stads utsläppsberäkningar av

Det finns ett behov av att revidera beräkningsunderlag så att arbetsmaskiner och fjärrkyla tydligt kan urskiljas för de verksamheter som berörs av detta.

1.1.2. Köpt energi (GWh)

Kommentar: Köpt energi slår fel och missgynnar byggnadens verkliga energiförbrukning då uppvärmningssystem i många fall kan kompensera för ett dåligt klimatskal. Det vore kanske bättre att använda begreppet användenergi eller möjligtvis köpt fastighetsenergi d.v.s. den delen som är väderberoende och direkt påverkar byggnadskonstruktionen. Alternativt att korrigera köpt energi med primära energiomvandlingsfaktorer som är ett sätt att understryka positivt inflytande av förnybara energikällor på byggnadens specifika energiprestanda.³

1.1.3. Köpt energi för värme, komfortkyla och varmvatten i stadens allmännyttiga bostadsbolag (kWh/m² BOA och LOA)

Kommentar: Detta delmål bör omfatta alla berörda inom staden och här saknar SGAF det som vi i energikartläggning och energideklarationen är skyldiga att ange d.v.s. A-temp⁴. I SGAF fall skulle ett verksamhetsanpassat nyckeltal som differentierar vår energianvändning per yta och evenemang vara mer korrekt d.v.s. verksamhets specifika energianvändning kWh/m²/evenemang.

1.1.4. Andel större ombyggnader där den köpta energin minskat med minst 30 procent.

Kommentar: Här borde den rätta benämningen vara andel större renovering, ombyggnad och tillbyggnad d.v.s. ROT-entreprenader. Vår kommentar blir även här enligt ovan (a lii). Tidigare miljöprogram skrev energianvändningen i den egna verksamheten med minst 10 procent vilket utgör fastighetsenergi i SGAF fall under 2011-2015. Bild nedan visar differentiering av specifik energianvändning olika verksamheter⁵ vilket gör det svårt att påvisa effekten av större ombyggnad.

kWh/m ² A-temp	Samtliga	Hotell	Restaurang	Samlingslokaler
Elevärme inkl. värmepumpar	34,6	44,6	62,2	27,1
Komfortkyla	2,7	2,8	8,7	2,1
Fläktar	21,3	27,0	69,6	16,3
Övrig fastighetsel	0,6	8,1	10,6	6,4
Belysning	28,3	29,3	62,4	26,8
Kök inkl. disk- och kökskyla	24,0	35,8	212,1	3,6
Övrig verksamhetsel	9,0	12,9	16,6	6,6
Summa	129,9	160,4	420,6	65,7

1.1.5. Energianvändning i nyproducerade byggnader

växthusgaser 2009 sid 3

³ prEN 15203/15315 :2006 (

⁴ Atemp är den invändiga arean för våningsplan, vindsplan och källarplan som värms till mer än 10 °C i byggnaden. Atemp är den area som byggnadens specifika energianvändning ska beräknas efter.

⁵ Energianvändning i hotell, restauranger och samlingslokaler (Energimyndigheten)

Kommentar: Detta är ett mycket bra delmål men energiverifiering är inte lätt och det förutsätter att beräkningsmodellen är validerad mot väderdata och att det finns tillräckligt mycket mätpunkter för att kunna särskilja fastighetsenergi och verksamhetsenergi, annars går det inte att se vad den specifika energianvändningen är byggnaden⁶.

1.1.6. Årlig energiproduktion baserad på solenergi (MWh)

Kommentar: Årlig energiproduktion går emot termodynamikens första lag, energi kan inte skapas eller förstöras endast omvandlas.

"Årlig specifik solenergi (MWh)" vore ett bättre ordval, med specifik i detta avseende menas den solenergi byggnaden har möjlighet att omvandla i form av aktiv solcell- eller solfångaryta.

1.2. Miljömål 2 - Miljöanpassade transporter

Nedan är delmål som är kopplade till det övergripande.

1.2.1. Vägtrafikarbetet per person

Kommentar: SGAF berörs inte av detta mål, endast för trafikinämnden.

1.2.2. Vägtrafikarbete totalt

Kommentar: SGAF berörs inte av detta mål, endast för trafikinämnden

1.2.3. Andel dubbdäcksanvändning på innerstadsgator

Kommentar: SGAF berörs inte av detta mål, endast för trafikinämnden

1.3. Miljömål 3 - Hållbar mark- och vattenanvändning

Nedan är delmål som är kopplade till det övergripande.

1.3.1. Andel årliga markansöknings på stadens mark där grönytefaktor för kvartermark är ett krav.

Kommentar: SGAF berörs inte av detta mål, endast för Exploateringsnämnden.

1.3.2. Andel årliga markansöknings där ekologiskt relevant grönytekomensation är ett krav

Kommentar: SGAF berörs inte av detta mål, endast för Exploateringsnämnden.

1.3.3. Andel stockholmare som har tillgång till park- och naturområden inom 200m.

Kommentar: SGAF berörs inte av detta mål, endast för Stadsbyggnadsnämnden.

1.3.4. Andel på av staden markansökt fastighet med krav enligt dagvattenstrategin

Kommentar: SGAF berörs inte av detta mål, endast för Exploateringsnämnden.

1.3.5. Andel vattenförekomster som följer miljö kvalitetsnormerna för ekologisk status.

Kommentar: SGAF berörs inte av detta mål, endast för Miljö- och hälsoskyddsnämnden.

1.3.6. Badvattenkvaliteten vid stadens badplatser ska förbättras

⁶ Specifik energianvändning definieras som byggnadens energianvändning fördelat på Atemp uttryckt i kWh/m² och år

Kommentar: SGAF berörs inte av detta mål, endast för Miljö- och hälsoskyddsnämnden.

1.3.7. Andel av ny bebyggelse som förläggs inom 500 meter till spårbunden eller stomnätstrafik

Kommentar: SGAF berörs inte av detta mål, endast för Stadsbyggnadsnämnden.

1.3.8. Hur nöjd inflyttade i ny stadsdel är med stadsmiljön

Kommentar: SGAF berörs inte av detta mål, endast för Stadsbyggnadsnämnden.

1.4. Miljömål 4 - Resurseffektiva kretslopp

Nedan är delmål som är kopplade till det övergripande.

1.4.1. Mängden hushållsavfall per person

Kommentar: SGAF berörs inte av detta mål, endast för Stockholmvatten

1.4.2. Andel matavfall till biologisk behandling av förväntad uppkommen mängd

Kommentar: SGAF berörs inte av detta mål, endast för Stockholmvatten

1.4.3. Andel farligt avfall i hushållsavfall

Kommentar: SGAF berörs inte av detta mål, endast för Stockholmvatten

1.5. Miljömål 5 - Giftfritt Stockholm

Nedan är delmål som är kopplade till det övergripande.

1.5.1. Antal av 17 utvalda ämnen som uppvisar sjunkande eller oförändrade halter i slam

Kommentar: SGAF berörs inte av detta mål, endast för Stockholmvatten

1.5.2. Andel prioriterade avtal enligt kemikalleplanen utan avvikelser från ställda kemikallekrav

Kommentar: SGAF omfattas av detta krav och anser att det är ett bra delmål som även uppfyller de krav SS EN, ISO 14001 ställer på verksamheten. Upphandlingskrav,

•Antal avtal som är prioriterade, •Antal avtal där kemikallekrav ställts, följts upp och uppfyllts utan avvikelser, 25 % 2016, 50 % 2017, 75 % 2018, 100 % 2019

(IT och dokumentproduktion inkl. AV-produkter),(Förbrukningsmateriel, kontors- och skolmateriel, köks- och hushållsprodukter),(Möbler, belysning), (Tryckeritjänster), (Textil: yrkeskläder och skor, möbler och tvätteritjänster), (Städtjänster), (Klottersanering), (Upphandlingar för förskola inom områdena äta, leka, sova, dvs. förskole möbler, textil, köks- och serveringsutrustning samt leksaker (vilket till viss del täcks in av ovanstående punkter),

1.5.3. Andel bygg- och anläggningsentreprenader i stadens regi som uppfyller stadens krav avseende användning av Bygghandledningen (BVB)

Kommentar: SGAF omfattas av detta krav och anser att det är ett bra delmål som även uppfyller de krav SS EN, ISO 14001 ställer på verksamheten. Antal avslutade bygg- och

anläggningsentreprenader där BVB har använts, Stadens indikatorer, 40 % 2016, 60 % 2017, 80 % 2018, 100 % 2019.⁷

1.5.4. Antalet kemiska produkter som innehåller utfasningsämnen och som används i stadens verksamheter

Kommentar: SGAF omfattas av detta krav och anser att det är ett bra delmål som även uppfyller de krav SS EN, ISO 14001 ställer på verksamheten. Stadens indikatorer 2016: Inget målvärde föreslaget eftersom kemikallehanteringssystemet kommer implementeras i staden under detta år, 2017: Nollmätning genomförs, 2018: Antalet kemiska produkter med utfasningsämnen har minskat med 10 % (preliminärt). 2019: Antalet kemiska produkter med utfasningsämnen har minskat med 20 % (preliminärt).⁸

1.5.5. Andel av stadens förskolor som har genomfört alla åtgärder på nivå 1 enligt kemikallecentrums vägledning för kemikaliesmart förskola

Kommentar: SGAF berörs inte av detta mål, endast Stadsdelsnämnderna

1.5.6. Andel inköpta ekologiska livsmedel i staden i kronor av totala värdet av inköpta måltider och livsmedel.

Kommentar: SGAF berörs inte av detta mål, endast Serviceförvaltningen

1.6. Miljömål 6 - Sund inomhusmiljö

1.6.1. Andel av stadens egna fastigheter med byggnader som används för något av ändamålen bostad, arbetsplats eller undervisningslokal som understiger en radonhalt på 200 bq/m³ luft

Kommentar: SGAF berörs av detta delmål och har detta som en rutin och uppföljning i EML (Integrerat energi och miljöledningssystem som följer SS EN ISO 14001, 5001).

Mätningen ska utföras enligt SSM:s metodbeskrivning för bostäder eller arbetsplatser. Utgångspunkt för första mätning i ett 10-årsintervall ska vara senast utförda mätning för respektive fastighet eller, om mätning aldrig utförts eller utförts längre tid tillbaka än 10 år, från första mätning som utförs från mätssäsongen 2015-2016.

1.6.2. Andel av stadens egna nyproducerade byggnader fuktsäkerhetsprojekteras enligt ByggaF eller motsvarande

Kommentar: SGAF berörs av detta delmål framförallt i våtutrymmen så som storkök, duschutrymmen och toaletter. Vi ser positivt till att använda detta

1.6.3. Andel bostäder i befintliga flerbostadsfastigheter som beräknas klara 30dBA inomhus.

Kommentar: SGAF berörs inte av detta mål, då vår verksamhet främst omfattas av byggnader för evenemang, endast Trafiknämnden.

⁷ Stockholmsstad kemikalleplan 2014-2019

⁸ Stockholmsstad kemikalleplan 2014-2019

1.6.4. Andel av stadens byggnader som är miljöklassade

Kommentar: SGAF berörs av detta delmål, Miljöklassning ger ett kvitto på viktiga kvaliteter hos en byggnad vad gäller energi, inomhusmiljö och material. Stadens Indikatorer, 20 % 2016, 30 % 2017, 40 % 2018, 50 % 2019.

1.6.5. Stadens arbetslokaler ska högst inrymma de antal personer som ventilationen är dimensionerad för

Kommentar: SGAF berörs av detta delmål då det ligger våra mål att tillhandahålla ändamålsenliga lokaler, 100 % 2016, 100 % 2017, 100 % 2018, 100 % 2019.

1.6.6. Skolor med godkänd ventilationskontroll

Kommentar: SGAF anser att detta delmål bör avse alla verksamheter som tillhandahåller ändamålsenliga lokaler och inte endast skolor. Målet bör dock omformuleras så att det berör all verksamhet i staden och inkluderar bostäder, lokaler och idrotshallar⁹

2. SGAF verksamhet

Huvuduppdraget för SGA Fastigheter är att äga, förvalta och utveckla arenorna i Globen området. Det innebär bland annat att vi tillhandahåller lokaler och anläggningar för evenemang samt deltar aktivt i samarbeten med andra aktörer för att öka Globen områdets attraktionskraft. Verksamheten omfattar Tele2 Arena, Ericsson Globe inklusive SkyView, Hovet, Annexet samt nöjesdestinationen Tolv Stockholm.

3. Uppdrag att lämna synpunkter

Miljöroteln har remitterat bifogad remiss till koncernledningen. Med denna underremiss till samtliga dotterbolag och intressebolag anhålls om era synpunkter kring vad som framförs i remissen.

Era yttranden (endast i digital form, se informationen nedan) behöver vara koncernledning tillhanda senast 2016-01-14. Ni kan välja att avstå från att svara, men i sådana fall behöver jag veta det skriftligen.

Wordformat (så att vi kan använda era svar i koncernens övergripande remissvar – tacksam om ni vid remissvar över en A4 även skriver en kortare sammanfattning av bolagets synpunkter).

Remissvaret mallas till jennie.landegren@stadshusab.se i följande format:

- Wordformat (så att vi kan använda era svar i koncernens övergripande remissvar – tacksam om ni vid remissvar över en A4 även skriver en kortare sammanfattning av bolagets synpunkter).
- Inskannat undertecknat remissvar (så att vi kan diarieföra detta digitalt).
- Inga papperssvar ska skickas till oss – vi tar in allt digitalt, via mail.

⁹ <http://miljobarometern.stockholm.se/sub.asp?mp=MP15&mo=6&dm=1>

Mats Grönlund/ VD

Conny Håkansson/ Fastighetschef, drift

**S:T ERIK
MARKUTVECKLING AB**

Bilaga 10

Terese Fillpsson 0761- 22 93 93

**Underremissvar över "Remiss till koncernledningen gällande
Stockholms miljöprogram 2016-2019"**

Miljöroteln har remitterat "Stockholms miljöprogram 2016-2019" till koncernledningen. Ärendet har av Stockholm Stadshus AB tillsänts S:t Erik Markutveckling för yttrande.

Bakgrund

I budget för 2015 uppdrog kommunfullmäktige till kommunstyrelsen att ta fram ett förslag till miljöprogram för perioden 2016-2019. Förslaget innefattar sex miljömål samt 30 delmål och 40 indikatorer. De sex övergripande miljömålen är:

- 1) Hållbar energianvändning
- 2) Miljöanpassade transporter
- 3) Hållbar mark- och vattenanvändning
- 4) Resurseffektiva kretslopp
- 5) Giftfritt Stockholm
- 6) Sund inomhusmiljö

Miljöprogrammet är sedan 2008 integrerat i stadens system för ledning och uppföljning av verksamhet och ekonomi, ILS. Detta innebär att genomförande och uppföljning av miljöprogrammets delmål sker i respektive nämnd- och styrelses verksamhetsplan. En viktig del i uppföljningen sker genom indikatorerna som är uppsatta. En indikator har till uppgift att på ett kvantitativt sätt redovisa uppfyllelsen av ett miljömål, det vill säga den speglar en mätbar avgränsad företeelse inom målet.

Arbetet med att ta fram förslaget har skett i en arbetsgrupp under ledning av stadsledningskontoret med stöd av miljöförvaltningen. Det nu liggande förslaget flyttar fram positionerna för stadens miljöarbete.

Synpunkter

S:t Erik Markutveckling AB:s uppgift är att äga och förvalta fastigheter/aktier i fastighetsbolag i syfte att främja stadens förmögenhetsförvaltning och utveckling.

Av de sex övergripande miljömålen är det hållbar energianvändning som främst berör bolagets verksamhet. Bolagets pågående och planerade insatser gällande hållbar energianvändning sker främst i fastigheterna med långsiktigt ägande.

Bolaget har i övrigt inga andra synpunkter eller invändningar mot förslaget.

Marie Wallhammar, VD

Stockholm

Business Region

Handläggare: Mattias Rindberg
Tel: 08-508 285 90
E-post: mattias.rindberg@stockholm.se

Stockholms Miljöprogram 2016 - 2019

Svar på remiss

Stockholm Business Regions förslag till beslut

Stockholm Business Region överlämnar följande tjänsteutlåtande som svar på remiss av "Stockholms Miljöprogram 2016 - 2019".

Ärendet anmäls som kontorsyttrande på styrelsens sammanträde den 2 februari 2016.

Olle Zetterberg

Lena Häggdahl

Ärendet

Miljöroteln har remitterat "Stockholms Miljöprogram 2016 - 2019" till Stockholms Stadshus AB. Stadshus AB har sänt remissen vidare i en underremiss till Stockholm Business Region AB (SBR). Svar på remissen ska vara Stadshus AB tillhanda senast den 14 januari 2016.

Förslaget till Stockholms Miljöprogram 2016 – 2019 utgår från kommunfullmäktiges budget 2015 och det övergripande inriktningsmålet om ett klimatsmart Stockholm och redovisar stadens långsiktiga mål på miljöområdet. Förslaget till miljöprogram innefattar sex miljösmål som brutits ner i 30 delmål. Vidare redovisas förslag på 40 stycken indikatorer, inklusive målvärden, som antas i samband med fastställande av miljöprogrammet.

I förslaget utpekas för varje delmål den nämnd eller bolag som har det sammanhållna uppföljningsansvaret för respektive delmål. De nämnder och bolag som ska bidra till att delmålet genomförs har att rapportera till den uppföljningsansvariga nämnden eller bolagsstyrelsen som därefter ska sammanställa genomfört arbete för respektive delmål. Kommunstyrelsen ska utarbeta närmare anvisningar för hur denna rapportering ska ske så att former och process blir tydligt för både genomförandeansvariga och uppföljningsansvariga nämnder och bolagsstyrelser.

Föreslagna indikatorer, inklusive målvärden antas i samband med fastställande av miljöprogrammet. För kommande år provas och fastställs indikatorerna i samband med beslut om kommunfullmäktiges budget.

I förslaget har stor vikt lagts på utformningen av föreslagna indikatorer där följande principer har varit viktiga:

- De ska vara relevanta
- De ska vara uppföljningsbara
- De ska inte innebära en sammantaget ökad arbetsbelastning för stadens nämnder och bolagsstyrelser jämfört med indikatorerna för miljö i budget 2015.

Bolagets analys och bedömning

SBR delar stadsledningskontorets uppfattning att förslaget till Stockholms Miljöprogram 2016 – 2019 flyttar fram positionerna för stadens miljöarbete.

Indikatorer som föreslås i programmet är såväl relevanta som uppföljningsbara. Genom integreringen av indikatorerna i stadens ledningssystem innebär inte rapportering mot föreslagna indikatorer någon ökad arbetsbelastning jämfört med indikatorerna för miljö i budget 2015. Avseende processen för uppföljning och rapportering av de 30 delmålen i programmet anser SBR att det är av vikt att denna underlättas så att den, i likhet med rapporteringen mot föreslagna indikatorer, inte innebär någon ökad arbetsbelastning jämfört med tidigare.

SBR ställer sig därutöver positiva till "Stockholms Miljöprogram 2016 – 2019" och har inget övrigt att anföra.

Förslag till Stockholms stads miljöprogram 2016-2019, diarienummer 303-1200/2014

AB Fortum Värme samägt med Stockholms stad (Fortum Värme) har tagit del av förslag till Stockholms stads miljöprogram 2016-2019 och vill med anledning härav framföra följande synpunkter.

Rekommendation

Fortum Värme rekommenderar att staden genom stadsledningskontoret vidtar de förslag till ändringar som framgår under rubriken Kommentarer och synpunkter och som sammanfattas nedan.

- Fortum Värme föreslår att staden och bolaget gemensamt under år 2016 utarbetar en strategisk agenda för hur fjärrvärmesystemet kan ges långsiktiga förutsättning att utvecklas för att bidra till uppfyllandet av stadens långsiktiga miljö- och klimatmål
- Strategin för energisystemet bör ges en inriktning mot effekttstyrning i användarled och flexibel värmeproduktionskapacitet som kan växla mellan elkonsumerande och elproducerande teknik (kraftvärme), då detta är en viktig förutsättning för att kunna öka inslaget av intermittent förnybar kraft (sol och vind)
- Fortum Värme föreslår en åtgärdshierarki enligt följande som vägledande för målsättning och strategier
 4. Minimera energibehovet/-användningen
 5. Återvinna energi som annars skulle gå förlorad
 6. För resterande energibehov, använd enbart förnyelsebara energikällor
- För utvärdering av nyckeltalet köpt energi bör viktningsfaktorn 2,5 tillämpas (föreslås i den nyligen av Boverket remitterade definitionen av nära-nollenergibyggnad)
- Fastighetsägarna, HSB, Riksbyggen, SABO och Svensk Fjärrvärme har inom ramen för den så kallade Värmemarknadskommittén tagit fram metodik och nyckeltal för hur energianvändningens behov av primär energi ska bedömas - denna metodik bör användas även i stadens miljöprogram vid värdering av resurseffektivitet för olika uppvärmningsformer

- Det bör inrättas någon form av samrådsgrupp för planerad bebyggelse och infrastruktur där Fortum Värme ingår
- Stadens miljöprogram pekar ut ytterligare fem målområden utöver "Hållbar energianvändning". Bolaget utvecklar gärna sin årliga miljömålsprocess i samverkan med staden även kring dessa målområden

Inledning

Fortum Värme producerar och levererar fjärrvärme, fjärrkyla och el. Bolagets mål är att våra kunder har en klimatneutral och resursneutral energilösning baserad på 100 procent förnybar och återvunnen energi senast 2030. Vår ambition är att nå målet väsentligt tidigare än så.

Sedan den 1 januari 2016 är Fortum Värme hälftenägt av Stockholms Stadshus AB och Fortum Power&Heat. Ägarna är i allt jämställda och har lika antal röster, lika andel kapital och lika antal styrelseplatser.

Cirka 80 procent av stadens tätbebyggda ytor försörjs av fjärrvärme, som till cirka 80 procent produceras av förnybar eller återvunnen energi utan klimatpåverkan. Fortum Värmes återstående klimatpåverkan kommer från dels det bio- och koleldade kraftvärmeverket i Värtan, dels från plaster i avfallsbränslen. Fortum Värme följer en uttalad strategi att minska denna klimatpåverkan.

Fortum Värmes färdplan för att nå målet med en klimatneutral och resursneutral energilösning sammanfattas sedan 2009 i det årligen reviderade dokumentet "*Systemstrategi*". Det reviderades och fastställdes av styrelsen senast i december 2015. Redan 2009 års *Systemstrategi (då kallad Basproduktionsplan)* innehöll två större satsningar som bolaget nu genomfört: dels det nya avfallseldade kraftvärmeverket i Brista (Brista 2) och dels det nya biobränsleldade kraftvärmeverket i Värtan (KVV8). KVV8, beläget inom Stockholms stad och nu under driftsättning, innebär betydande förbättring av stadens miljö- och klimatnyckeltal i form av ökad andel förnyelsebar elproduktion samt minskade lokala CO₂-utsläpp. Med KVV8 i drift kommer andelen förnybar eller återvunnen energi i fjärrvärmen att öka från dagens cirka 80 procent till närmare 90 procent.

Den tillkommande biokraften har också en betydande positiv påverkan på de globala utsläppen av CO₂ från det nordeuropeiska kraftsystemet - ett kraftsystem som står inför stora utmaningar då det till stora delar försörjs av fossila bränslen. Den nordiska elmarknaden är redan idag väl integrerad och flaskhalsar i kopplingen mellan det nordiska kraftsystemet till norra Tyskland och Polen är på väg att byggas bort.

Den av regeringen tillsatta Energikommissionens huvudfråga är den framtida eleffektbalansen, särskilt mot bakgrund av tysk och svensk kärnkraftsavveckling. Denna utveckling har knappt börjat, men allt tyder på att det blir av avgörande betydelse att kunna balansera intermittent förnybar kraft baserad på vind och sol, särskilt på kontinenten, med prima eleffekt från annan produktion. Stockholms fjärrvärmesystem har genom sin flexibla produktionskapacitet mycket goda förutsättningar att bidra till en förbättrad funktion av den framtida elmarknaden. Vid framtida

bristsituationer och effekttoppar kommer biokraft från kraftvärmverk att avsevärt kunna minska behovet av fossil kraftproduktion, och omvänt, under situationer med överskott av väderberoende kraft kan fjärrvärmen produceras i värmepumpar, bland annat inom ramen för Fortum Värme Öppen fjärrvärme-satsning.

Effektiviseringsåtgärder i användarled behöver riktas in på att möta variationer i såväl el- som värmeeffektbehoven. Fortum Värme testar i stor skala teknik för ökad styrning av värmeeffektbehovet för att minska behovet av spetskapacitet vid toppbelastning i fjärrvärmenätet. Denna ökade flexibilitet kan, tillsammans med teknologier för energilagring, komma att utgöra en kritisk framgångsfaktor för hur stort inslaget av väderberoende förnybar kraft ska kunna bli. Kort sagt: kraftvärme, med sin prima effekt, och återvinning av spill- och sjövärme i värmepumpar inklusive värme från stora datacenter genom så kallade Cool Village-lösningar går hand i hand med utvecklingen av de förnybara, men väderberoende sol- och vindkraftssystemen.

Fortum Värme ser mot denna bakgrund en stor potential i den fortsatta utvecklingen av stadens energisystem, en utveckling som bör omfatta effektivisering i alla led, effektstyrning och flexibel produktionskapacitet som snabbt kan växla mellan elkonsumerande och elproducerande teknik.

Fortum Värme föreslår att staden och bolaget gemensamt under år 2016 utarbetar en strategisk agenda för hur fjärrvärmesystemet kan ges långsiktiga förutsättningar att utvecklas för att bidra till uppfyllandet av stadens långsiktiga miljö- och klimatomål. De stora förbättringar som hittills uppnåtts i stadens miljöarbete är kopplade till utfasning av fossila bränslen för uppvärmning (sid 9, andra stycket). Under våren kommer styrelsen att lägga fast en långsiktig handlingsplan för hur avvecklingen av det kvarvarande kolet i Värtaverkets KVV6 kan ske. Staden som hälftenägare i Fortum Värme har en unik möjlighet att uppdra åt både bolaget såväl som stadens egna tjänstemän att tillsammans utarbeta denna handlingsplan.

Miljöprogrammet är i många avseenden utmanande varför Fortum Värme gör bedömningen att staden behöver stöd från alla förvaltningar och bolag, helägda eller delägda, i arbetet med dess uppfyllelse. I sammanhanget är det också av största vikt att staden ger direktiv till förvaltningar och bolag, inklusive Fortum Värme, som styr åt samma håll. Vid otydlighet i tolkning av de långsiktiga målen finns risk för intressekonflikter och suboptimeringar. I bilaga bifogas en presentation av en rapport som genomförts av Profu inom ramen för Värmemarknad Sverige. Fortum Värme föreslår att en motsvarande utredning genomförs med fokus på Stockholm, gärna på initiativ av staden.

Kommentarer och synpunkter

Fortum Värme fokuserar kommentarer och synpunkter främst till avsnittet "Hållbar energianvändning".

Högst upp på sidan 9 anges en rangordning med åtgärder för att nå en hållbar energianvändning. Fortum Värme föreslår en något annorlunda formulering och rangordning än den som anges i miljöprogrammet:

1. Minimera energibehovet/-användningen
2. Återvinna energi som annars skulle gå förlorad
3. För resterande energibehov, använd enbart förnyelsebara energikällor

Syftet med förslaget är att avspegla den hierarki som finns etablerad inom avfallsområdet, det vill säga i första hand att minimera uppkomsten av avfall, vilket kan likställas med att minimera energibehovet.

Fortum Värme vill också förtydliga vikten av att satsa på "rätt" energieffektivisering, det vill säga minska andelen elbaserad uppvärmning samt begränsa värmeeffektbehovet under årets kallaste timmar.

Köpt energi

Begreppet "Hållbar energianvändning" innehåller flera bra och viktiga områden. Dock anser Fortum Värme att nyckeltalet "Köpt energi" är olyckligt valt som indikator. I sitt remissvar på "*Förslag till nära-noll-energi-byggnader*" från den 28 augusti 2015 uttrycker även SKL en liknande uppfattning. Miljöprogrammet konstaterar samma sak men att man i avvaktan på statlig översyn ändå väljer att använda "Köpt energi" (sid 10, pkt 1.2).

Köpt energi är inte ett teknikneutralt nyckeltal utan styr mot att installera lokala värmepumpar och därmed öka elförbrukningen. Om nyckeltalet trots allt används, måste den del av den köpta energin som utgörs av el till uppvärmning/varmvatten viktas med samma faktor som föreslås tillämpas i den nyligen av Boverket remitterade definitionen av nära-nollenergibyggnad, det vill säga viktningsfaktorn 2,5.

Nyckeltalet köpt energi styr mot totalt sett lägre inköp av energi, men samtidigt alltså mot ökad elanvändning. Det är viktigt att åtgärderna som genomförs för att nå målen 2020 inte skapar inlåsningseffekter som motverkar möjligheten att nå de långsiktiga målen. Med en ökad elanvändning är risken för detta påtaglig. Som redogjordes för under "Inledning" kommer ett framtida elsystem med stor sannolikhet att präglas av stor volatilitet och därmed kraftigt varierande elpriser. Ett flexibelt uppvärmningssystem som kan växla mellan produktionsanläggningar som producerar el respektive kan ta tillvara tillfällena med överskott på el är därför att föredra för bästa totalekonomi och miljönytta.

Miljömärkt el

I kapitel 1.5 resoneras kring hur staden kan vara pådrivande för miljöanpassningen av elproduktionen i Sverige och Europa genom att enbart köpa miljömärkt el. Fortum Värme, och många med oss, bland

annat forskare vid IVL och Umeå Universitet, anser att detta synsätt har tveksam nytta i praktiken. Se utvecklade resonemang i följande länk/länkar <http://www.eneff-forum.se/mojligheten-att-tillgodorakna-miljovardet-av-gron-el-maste-hanteras-korrekt-i-miljobyggnad-3-0-2/>. Fortum Värme föreslår att staden säkerställer att frågan om energi och effekt i elsystemet hanteras på ett sätt i miljöprogrammet och vid val av nyckeltal som speglar resonemanget i länken.

Vidare föreslås att Fortum Värmes utbyggnad av hållbar kraftvärmeproduktion lyfts fram i miljöprogrammet som en viktig komponent i stadens arbete med att vara pådrivande för miljöanpassningen av elproduktionen i Sverige och Europa. Denna stora satsning på förnyelsebar biokraft kommer att gynna det framtida elsystemet med dess stora variationer. Indirekt, via Fortum Värme, har därför staden redan tagit stora initiativ för att påverka utbyggnaden av hållbar elproduktion.

Halvering av energianvändningen

I miljöprogrammet hänvisas på flera ställen till ett EU-mål som innebär att man ska halvera energianvändningen i bebyggelsen från 1995 till 2050. Det vore önskvärt om texten kompletteras med en fotnot innehållande en hänvisning till det officiella EU-målet där målet beskrivs.

Samråd kring bebyggelse och infrastruktur

På sid 9 i stycket under Figur 1.1 tydliggör staden sin roll i att planera bebyggelse och infrastruktur så att energieffektiva lösningar kommer till stånd. Fortum Värme föreslår att det inrättas någon form av samrådsgrupp till vilken även Fortum Värme är inbjuden. Bolagets kompetens i energifrågor och utbyggnad av hållbara energisystem för städer bör kunna bidra till och gynna stadens eget, långsiktiga arbete.

Senare i samma avsnitt framgår att staden har ett inflytande över energiproduktionen i Stockholm via sitt delägarande i Fortum Värme. Det är Fortum Värmes uppfattning att detta faktum kan och bör utnyttjas bättre och även tillgodoräknas i stadens uppföljning. Som exempel kan nämnas att stadens mål om andel el från egna solceller föreslås uppgå till 2 GWh vilket kan jämföras med de 750 GWh förnyelsebar el som kommer att produceras i det nya biobränsleeldade kraftvärmeverket i Värtan!

El och värme från sol

Ett uttalat mål i miljöprogrammet handlar om att öka stadens egen produktion av el och värme från sol genom installation av solceller och solpaneler. Energi från solen kan komma i många olika former, direkt omvandling via solceller/-paneler eller indirekt via uppvärmning av

sjövattnen för senare användning i värmepumpar respektive via fotosyntesen till biobränsle som används i kraftvärmeverk.

Fördelen med den indirekta användningen är att man kan utnyttja solenergi när den som bäst behövs, det vill säga under vinterhalvåret. Direkt omvandling via solceller/-paneler sker normalt till största delen på sommaren när både el- och värmebehoven är som lägst. En förutsättning för ett effektivt nyttjande av solceller/-paneler är att energin kan lagras. Fortum Värme föreslår därför att staden, innan man genomför en storskalig satsning på solenergi, tillsammans med Fortum Värme fortsatt utreder frågan om hur solenergin kan lagras och senare användas under det halvår när det finns uppvärmningsbehov.

Se även debattinlägg kring frågan om storskalig satsning på subventionerad solkraft i NyTeknik den 10/12 2015: <http://www.nyteknik.se/asikter/debatt/article3952474.ece>.

Resurseffektivitet

Fortum Värme föreslår att stadens miljöprogram kompletteras med ett nyckeltal för hur mycket resurser i form av primärenergi som använts för att tillgodese uppvärmningsbehovet. Primärenergi är den energimängd som totalt gått åt för att producera en energienhet, från utvinning av energiråvara till levererad nytthet. Exempelvis är vatten, kol, olja, trä, uran och kol primärenergi när de används för att göra el, värme, kyla eller drivmedel.

En faktor som beskriver förhållandet mellan primärenergi och slutlig användning kallas primärenergifaktor (PE-faktor). PE-faktorn speglar således hur mycket energi som gått åt för utvinning, förädling, transport, omvandling och distribution fram till slutanvändning och visar hur resurseffektivt ett energisystem är. Ju lägre siffra desto bättre.

Fastighetsägarna, HSB, Riksbyggen, SABO och Svensk Fjärrvärme har inom ramen för den så kallade Värmemarknadskommittén tagit fram metodik och nyckeltal för hur PE-faktorn kan räknas ut. Förslagsvis kan denna metodik användas även i stadens miljöprogram vid värdering av resurseffektivitet för olika uppvärmningsformer.

Miljöbyggnad

Certifieringssystemet Miljöbyggnad används för att värdera viktiga kvaliteter hos en byggnad vad gäller energi, inomhusmiljö och material. Användandet av Miljömärkt el ger fördelar vid certifiering enligt Miljöbyggnad. Risken med att tillämpa detta synsätt som isolerad åtgärd finns tydligt beskrivna i debattartikeln ovan. Av större vikt är att över tid verka för att öka tillförseln av förnybar el och styra användningen av denna

till energitjänster som förutsätter el. Miljöbyggnad tillämpar dessutom begreppet Köpt energi som nyckeltal för värdering av delmålet energi. Staden rekommenderas att säkerställa att den viktningssfaktor för el om 2,5 som nämnts ovan tillämpas även i detta sammanhang.

Avfallshierarkin

Fortum Värme anläggningar för energiåtervinning ur avfall i Brista och Högdalen behandlar tillsammans cirka 1 000 kton avfall per år till nyttigheterna el och värme. Fortum Värme stödjer stadens planer på att uppföra en anläggning för utsortering av matavfall med placering i Högdalen. Parallellt utreder Fortum Värme också möjligheten att uppföra en motsvarande anläggning i Brista för att ta hand om norrortskommunernas behov av utsortering av matavfall. Samlokalisering av sorteringsanläggning och avfallsförbränning innebär resurseffektivitet i form av minimerat transportarbete. Dessutom produceras biogas som kan användas som ersättning för fossila fordonsbränslen.

I en växande storstad kommer alla steg i avfallshierarkin behövas för att säkra en resurseffektiv hantering av de avfallsmängder som uppstår. Koncentrationen av termisk energiåtervinning till Sveriges största fjärrvärmenät i Stockholm är i detta sammanhang naturlig och står inte i motsatsställning till en mer generell inriktning mot ökad materialåtervinning och cirkulära system i samhället i stort. Fortum Värme föreslår att den nytta som energiåtervinning ur avfall genererar får ett utrymme i miljöprogrammet, och därmed i stadens långsiktiga miljöprogram. Som det nu beskrivs i miljöprogrammet får läsaren uppfattningen att dagens system är något som helst ska undvikas och fasas ut, inte något som är en del i en hierarki tillsammans med andra åtgärder.

Övriga miljömål

Fortum Värme bedriver en omfattande verksamhet i Stockholmsregionen och kan även bidra till arbetet med att uppfylla de övriga miljömålen i miljöprogrammet. Stadens miljöprogram pekar ut ytterligare fem målområden utöver "Hållbar energianvändning". Bolaget utvecklar gärna sin årliga miljömålsprocess i samverkan med staden även kring dessa. Nedan ges några exempel på hur Fortum Värme berörs av eller kan bidra till att miljöprogrammets samtliga mål uppfylls.

Miljöanpassade transporter

Fortum Värme hanterar stora volymer bränslen varje år, och prioriterar därvid transporter med fartyg eller tåg. Nya anläggningar, såsom t ex KVV8, har lokaliserats till Värtan bl a med tanke på detta. En

transportstrategi för Stockholm kan för Fortum Värme del handla om att avsätta eller värna mark som medger att sjö- eller tågtransporter prioriteras. Samlokalisering av verksamheter, såsom termisk energiåtervinning och avfallssortering och -behandling såsom rötning, erbjuder stora potentialer till minskad vägtrafik såväl som tillgång till biogas. Fortum Värme avser även att utveckla den egna fordonsflottan mot miljöanpassade fordon och samarbetar gärna med staden när det gäller val av teknik för detta.

Hållbar mark- och vattenanvändning

Fortum Värme tillämpar generellt bästa tillgängliga teknik när det gäller utsläppsrening. Detta är ett grundkrav enligt miljöbalken. Utvecklingen av reningsteknik går fort och utsläppen av processvatten såsom till exempel renat kondensatvatten håller idag mycket låga halter av miljöpåverkande ämnen, vilket skapar förutsättningar för att uppnå god luft- och vattenkvalitet i regionen.

Invid Bristaverket har Fortum Värme tillsammans med Sigtuna kommun anlagt en våtmark för att behandla renat kondensatvatten. Tidigare har dagvattendammar anlagts i Steningedalen tack vare stöd från Fortum Värme. Tillsammans bildar alla anläggningar ett vattenlandskap som attraherar fågellivet, och under sommarmånaderna betar högländskor på ängarna. I Värtan togs stor hänsyn till det värdefulla ekbeståndet. Den nya anläggningen KVV8 utformades till och med delvis för att spara ekar som av staden bedömdes som värdefulla. Detta utgör exempel på hur ekosystemtjänster kan värnas, etableras eller förädlas i anslutning till företagets produktionsanläggningar. Det vore intressant att tillsammans med staden i ett gemensamt projekt undersöka om och hur parkmark kring anläggningarna skulle kunna utgöra en potential till målet om att värna eller skapa spridningszoner och livsmiljöer för skyddsvärda arter. Det föreligger dessutom normalt ett behov av vissa skyddsavstånd kring verksamheterna som på detta sätt skulle kunna utnyttjas.

Giftfritt Stockholm

Fortum Värme behandlar årligen knappt en miljon ton brännbart avfall i Högdalenverket och Bristaverket. Detta material bär i varierande grad på låga koncentrationer av ämnen som betraktas som potentiellt miljöstörande. Ett delsyfte med den termiska energiåtervinningen är att destruera eller avskilja dessa miljöpåverkande ämnen. Ett talande exempel är tungmetallen kvicksilver, som trots begränsad tillförsel till teknosfären fortfarande och sannolikt under lång framtid kan antas flöda ut från samhället diffust med avfall. Inflödet med brännbart avfall bedöms kunna uppgå till hundratals kilogram, trots att så kallat farligt avfall idag sorteras ut och hanteras för sig. Utsläppen till luft har genom successivt utvecklad reningsteknologi begränsats till ett fåtal kilogram, och läckaget till vattenrecipienterna är ännu lägre. Termisk avfallsbehandling utgör härigenom en betydande metod för att destruera och/eller immobilisera diffust spridda miljöpåverkande ämnen i låga koncentrationer. Fortum

Värme ser gärna ett utvecklat samarbete med staden när det gäller att kartera och bestämma dessa diffusa flöden, inte minst för att hela tiden kunna utveckla avfallsbehandlingen så att den säkerställer denna funktion för nya potentiellt miljöpåverkande ämnen som identifieras.

Att förhindra ytterligare tillförsel till samhället är givetvis avgörande för framtidens miljö. Enligt gällande krav i miljöbalken ska alla verksamheter sträva efter att byta ut farliga ämnen mot mindre farliga. Detta är något som även Fortum Värme arbetar aktivt med och gärna samverkar mer med staden om.

Sund inomhusmiljö

Förutom att undvika vägtransporter som nämndes ovan torde störande fläktar i köldmediekylare i bostadsmiljön vara en källa till bullerstörningar i bostadsmiljö. Denna typ av störning kan undvikas genom att fjärrkyla ersätter lokala aggregat.

Slutsats

Fortum Värme stödjer stadens högt ställda ambitioner i miljöarbetet och vill påtala bolagets betydelse i att bidra till att målen kan nås. Ett nära samarbete med stadens förvaltningar och helägda bolag kommer att krävas för att skapa en gemensam handlingsplan som stödjer utvecklandet av ett långsiktigt hållbart och robust energisystem. Staden bör vara tydlig och anlägga ett systemperspektiv när man formulerar de långsiktiga målen, så att risken för intressekonflikter och suboptimeringar undviks.

Fortum Värme har i detta remissvar lämnat ett antal synpunkter på *Förslag till Miljöprogram för Stockholms stad 2016-19*, bland annat kopplat till synen på elanvändning för uppvärmning och rangordning av åtgärder inom energiområdet. Vidare förslår Fortum Värme också att staden, alternativt Fortum Värme, uppdrar åt Profu att genomföra en utredning för Stockholm liknande den som genomförts inom ramen för *Värmemarknad Sverige* (se bilaga).

Slutligen vill Fortum Värme åter betona att staden kan och bör se bolaget som en resurs och tillgång i arbetet med att nå de högt ställda målen. En stor del av de framgångar som Stockholm hittills kunnat uppvisa inom energi- och klimatområdet, och som bland annat ledde till utmärkelsen *Green Capital of the year*, är kopplat till Fortum Värmes utveckling. Naturvårdsverket gör en motsvarande bedömning av den roll fjärrvärmens spelat för landet som helhet när man i ett pressmeddelande 2015-11-25 publicerade svensk statistik inför FNs klimattoppmöte i Paris.

Fortum Värme har för avsikt att fortsätta det framgångsrika klimatarbetet i Stockholm. Under första kvartalet 2016 kommer förutsättningarna för en utfasning av kolanvändningen i Värtan att redovisas för ägarna Stockholms stad och Fortum. Detta utgör en viktig del i den pågående genomlysningen av olika sätt att uppnå bolagets mål om 100 procent förnyelsebar och återvunnen energi senast år 2030. En utökad delaktighet i stadens miljö- och klimatarbete, i vilket fjärrvärmens roll i stadens energisystem

tydliggörs, är och kommer fortsatt att vara en viktig förutsättning för genomförandet av denna plan.

Med vänlig hälsning

AB Fortum Värme samägt med Stockholms stad

Anders Egehrud

VD

Bilaga: "Mål och målkonflikter; hyresgäster, fastighetsbolag, leverantörer"
Profu 2015-12-09, Värmemarknad Sverige (pappersversion)

http://varmemarknad.se/pdf/4_Mal_och_malkonflikter.pdf (länk till pdf)